

Turski ustavnosudski *conundrum* i zabrana političkih stranaka: dileme ustavne reforme 2010. godine¹

UDK: 342.4(496.1+560)

Sažetak

U ovom radu razmatraju se sporna pitanja od kolosalnog značenja za ustavnopravni poredak, proces demokratizacije, liberalizacije i pluralizacije političko-stranačkog sustava u Republici Turskoj. Autor u prvom dijelu analizira institucionalni okvir za zabranu političkih stranaka od strane Ustavnog suda Republike Turske. Svoje izlaganje nastavlja s iscrpnim osvrtom na praksu Ustavnog suda u važnijim predmetima zabrane, od kojih je većina svoj epilog imala pred Europskim sudom za ljudska prava. Tako se govori o slučajevima Ujedinjene komunističke partije Turske (TBKP), Socijalističke partije (SP), Stranke slobode i demokracije (ÖZDEP), Stranke blagostanja (*Refah Partisi*), Stranke pravde i razvoja (AKP). Dalje se kritički raspravlja o ustavnim promjenama iz 2010. godine i njihovim implikacijama na specifičnu strukturu i protektivnu ulogu Ustavnog suda te stanje stranačkih sloboda u Turskoj. Konačno, autor, predlažući rješenja za spomenute probleme, zaključuje da je, s obzirom na polovične i nedovoljne učinke višestrukih parcijalnih reformi u mnogočemu restriktivnog Ustava iz 1982. godine, došlo vrijeme za donošenje potpuno novog ustava, predominantno orijentiranog prema osnaženju fundamentalnih ljudskih prava i sloboda, naročito onih političke prirode, vladavine prava i demokracije.

Ključne riječi: Ustavni sud Republike Turske, zabrana političkih stranaka, Europski sud za ljudska prava, ustavna reforma iz 2010. godine, novi ustav.

1. Uvod

Ustavni sud Republike Turske, od uspostavljanja neposredno nakon vojnog udara, Ustavom iz 1961. godine², kroz pedeset godina jurisprudencije, osim svoje pravne

¹ Autor srdačno zahvaljuje svom mentoru, prof. dr. sc. Branku Smerdelu, na dragocjenim sugestijama i smjernicama prilikom izrade ovog rada.

² Vojska si je Ustavom iz 1961. godine, iako se ubrzo povukla, osigurala značajne izlazne privilegije i ovlasti, *de iure* koncentrirane u Vijeću za nacionalnu sigurnost (v. čl. 111. Ustava iz 1961.), omogućivši si time nadzor nad cjelokupnim pravnim i političkim sustavom, stvorivši platformu za eventualne buduće vojne intervencije, ukoliko se za njima ukaže potreba. O državnom udaru iz 1961., kao i onima iz 1971. i 1980. godine, njihovim

funkcije, ostvarivao je i izniman politički utjecaj³, oblikujući političku scenu u Turskoj. Motiviran samopripisanom, ideološki indoktriniranom⁴ zaštitničkom ulogom, smatrajući državu i njezine temelje ciljem kojeg treba štiti od opasnosti koje bi ih mogle ugroziti, umjesto sredstvom koje pomaže ozbiljenju temeljnih ljudskih prava i sloboda, *inter alia* i onih političke naravi, Ustavni sud, manifestirajući vlastiti "pozitivistički, jednodimenzionalni, monolitni, autoritarni"⁵ pristup i juristokratske⁶ aspiracije, dosad je zabranio rad dvadeset i pet političkih stranaka⁷, od čega najveći broj, njih devetnaest, nakon donošenja Ustava iz 1982. godine (dalje u tekstu: Ustav), također kreiranog u uvjetima vojnog interludija, a koji je trenutno na snazi.⁸

Članak 2. Ustava određuje da je Republika Turska demokratska, sekularna i socijalna država, zasnovana na vladavini prava, koja poštuje ljudska prava u duhu javnog mira, nacionalne solidarnosti i pravde, pridržavajući se Atatürkovog nacionalizma te polazeći od temeljnih načela navedenih u Preambuli. Kao dio takozvanog tutelarnog ili zaštitničkog sistema⁹, u tom je pravcu Ustavni sud krutim, isključivim, često i kontroverznim tumačenjem ionako restriktivnog Ustava i istaknutih načela¹⁰, posebice načela sekularne i jedinstvene odnosno unitarne Republike, bitno ograničio slobodu stranačkog života, inherentnu

ustavnopravnim konzekvencama te vojno-civilnim odnosima opširnije v. u BACIK, Gokhan; SAMMAS, Salur, Coup-Proofing in Turkey, *European Journal of Economic and Political Studies*, Vol. 3, 2/2010., str. 169 - 173.; BURAK, Begüm, The Role of the Military in Turkish Politics: To Guard Whom and From What?, *European Journal of Economic and Political Studies*, Vol. 4, 1/2011., str. 149 - 152.; SMERIĆ, Tomislav, Postladnoratovske teorije civilno-vojnih odnosa i vojni profesionalizam, *Društvena istraživanja*, god. 14., 6/2004., str. 1018.; UZGEL, İlhan, Between Praetorianism and Democracy: The Role of the Military in Turkish Foreign Policy, *The Turkish Law Review*, Vol. 34, 2003., str. 181 - 182.

³ Govori se o "judicijalizaciji politike". V. ARSLAN, Zühtü, *Conflicting Paradigms: Political Rights in the Turkish Constitutional Court, Critique: Critical Middle Eastern Studies*, Vol. 11, 1/2002., str. 15.; ÇAKMAK, Cenap; DINÇ, Cengiz, *Constitutional Court: Its Limits to Shape Turkish Politics*, *Insight Turkey*, Vol. 12, 4/2010., str. 71.; GÜLENER, Serdar; HAŞLAK, İrfan, *Relations between Politics and Constitutional Review in Turkey with Special Reference to the Referrals of Republican People's Party: 2002 - 2010 Period, Alternatives - Turkish Journal of International Politics*, Vol. 10, 2 - 3/2011., str. 3.; SMERDEL, Branko; SOKOL, Smljko, *Ustavno pravo*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2007., str. 200 - 202.

⁴ Turska ustavnopravna doktrina Ustavni sud nerijetko označava institucionalnim bastionom kemalističkog establišmenta i službene državne ideologije. V. tako ÖZBUDUN, Ergun, *Turkey's Constitutional Reform and the 2010 Constitutional Referendum*, *EMed Mediterranean Yearbook 2011*, *European Institute of the Mediterranean*, 2011., str. 191 - 193. O dostignućima kemalizma i njegovim komponentama (sekularizam, nacionalizam, republikanizam, etatizam, populizam i reformizam) v. detaljnije u MANGO, Andrew, *Atatürk. Biografija tvorca moderne Turske*, *Golden marketing - Tehnička knjiga*, Zagreb, 2011., str. 419, 467.; MATUZ, Josef, *Osmansko Carstvo*, *Školska knjiga*, Zagreb, 1992., str. 164 - 169.

⁵ ARSLAN, Zühtü, op. cit. (bilj. 3), str. 11.

⁶ P. Bačić definira juristokraciju kao "tendenciju sudske vlasti da korištenjem mehanizama kontrola i provjera poništi ili izmjeni, ili jednostavno na svoj način protumači zakone i druge akte političkih grana vlasti." V. BAČIĆ, Petar, *Suvremeni konstitucionalizam i "nova" dioba vlasti*, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 46., 4/2009., str. 758. Također v. POYRAZ DOĞAN, Yonca (razg.), S. Yazıcı: "Constitutional reforms aim at ending juristocracy", *Today's Zaman*, <http://www.todayzaman.com/> (objavljeno 12. travnja 2010., pristupljeno 26. ožujka 2012.)

⁷ V. ALGAN, Bülent, *Dissolution of Political Parties by the Constitutional Court in Turkey: An Everlasting Conflict between the Court and the Parliament?*, *Ankara Law Review*, Vol. 60, 4/2011., str. 819.

⁸ C. Çakmak i C. Dinç navode podatak da je Ustavni sud razmatrao ukupno četrdeset i sedam predmeta povezanih sa zabranom, od toga šest između 1961. i 1982. godine, a preostalih četrdeset i jedan nakon 1982. godine. V. ÇAKMAK, Cenap; DINÇ, Cengiz, op. cit. (bilj. 3), str. 75.

⁹ Imajući na umu važeći Ustav iz 1982. godine, kojim je rekonfiguriran i ojačan, u ustavnoj se književnosti, uz Ustavni sud, institucijama tog sustava označavaju i državno odvjetništvo, visoko sudstvo (naročito Državni savjet, kao najviši upravnosudski organ, Visoki vojni žalbeni sud i Visoki vojni upravni sud), predsjednik Republike, Vijeće za visoko obrazovanje, Vijeće za nacionalnu sigurnost (kroz koje vojska kanalizira svoj utjecaj). V. ÖZBUDUN, Ergun, op. cit. (bilj. 3), str. 192.

¹⁰ Prema čl. 4. Ustava, odredbe čl. 1. (kojim je određeno da je Turska republika), navedenog čl. 2. te čl. 3. (o jedinstvenosti i nedjeljivosti državnog teritorija i naroda, službenom jeziku, zastavi, himni i glavnom gradu) ne mogu se mijenjati, niti se njihove izmjene mogu predlagati.

suvremenim demokracijama, postavši po tom pitanju najaktivniji i najoperativniji ustavni sud u odnosu na svoje europske pandane. Permanentno svrstan na stranu birokratskih institucija, koje predstavljaju državnu vlast (*devlet*), nasuprot demokratskim institucijama, parlamentu i vladi, koje reprezentiraju političku vlast (*hükümet*)¹¹, svojom neliberalnom i antidemokratskom praksom ne samo da je dolazio u kontradikciju s presudama Europskog suda za ljudska prava i prijedlozima¹² Europske komisije za demokraciju putem prava, poznatije kao Venecijanske komisije, već se i otvoreno sukobljavao sa zakonodavcem, Velikom turskom narodnom skupštinom, koja je u više navrata nastojala doskočiti njegovom arbitrarnom djelovanju. Ustavna reforma iz 2010. godine, čiji je predmet najvećim dijelom bilo restrukturiranje korodiranog, reakcionarnog i paternalističkog, aktivizmu sklonog ustavnog pravosuđa, ali i pravosudnog sustava u cjelini, *sine dubio* je nemali korak naprijed k osnaživanju vladavine prava, liberalizaciji i pluralizaciji stranačkog sustava te eliminaciji demokratskog deficita, tako svojstvenog Republici Turskoj, "državi s ustavom, a ne ustavnoj državi"¹³. Međutim, njezin je uspjeh, kao što ćemo vidjeti, ograničenog dometa.

2. Zabrana političkih stranaka u Turskoj

2.1. Institucionalni okvir

Pravnu osnovu za disoluciju političkih stranaka nalazimo u člancima 68. i 69. Ustava.

Određujući najprije u stavku 2. da su političke stranke neophodni čimbenici demokratskog života, članak 68. u stavku 4. propisuje široko formulirane razloge za njihovu zabranu. Ustavni sud trajno će zabraniti rad političke stranke ukoliko se njezin statut, program odnosno djelatnosti protive neovisnosti države, nedjeljivoj cjelovitosti državnog teritorija i naroda, ljudskim pravima, načelima jednakosti i vladavine prava, narodnom suverenitetu, načelima demokratske i sekularne republike. Zabranu riskira i stranka koja smjera potpori ili uspostavljanju klasne ili skupne diktature ili diktature bilo koje vrste¹⁴, odnosno potiče građane na počinjenje kaznenih djela. Stranke također, pod prijetnjom zabrane, ne smiju primati financijsku pomoć od stranih država, međunarodnih organizacija te inozemnih fizičkih i pravnih osoba (čl. 69. st. 11.).

Plejadu dodatnih, striktnijih razloga propisuje u svojim odredbama Zakon o političkim strankama iz 1983. godine, *per exemplum* upotreba stranih riječi u nazivu političke stranke, klevetanje Atatürkova lika i djela *et cetera*.¹⁵ Njima dolazi u proturječje s Ustavom, budući da se zabrana može temeljiti isključivo na povredi čl. 68. st. 4. Ustava. Ustavni sud, međutim, još nije razmatrao to pitanje. Navodi¹⁶ se da je razlog tomu privremeni članak 15. Ustava, koji brani sudsko preispitivanje svih akata donesenih u vrijeme vojne vlasti, od 12. rujna 1980.

¹¹ V. Coşkun ističe da je državna vlast, koja svoj legitimitet izvodi iz prisvojene zaštitničke misije, stavljena iznad demokratski izabrane, političke. V. COŞKUN, Vahap, Turkey's Illiberal Judiciary: Cases and Decisions, Insight Turkey, Vol. 12, 4/2010., str. 45 - 49.

¹² V. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Opinion on the Constitutional and Legal Provisions Relevant to the Prohibition of Political Parties in Turkey, 2009.

¹³ SELÇUK, Sami, Republic, Modern Democracy and Turkey's transformation, BILGESAM - Wise Men Center For Strategic Studies, Istanbul, 2010., str. 34.

¹⁴ Smatramo isticajanje diktature kao posebnog razloga za zabranu suvišnim, budući da su diktatura u bilo kojem pojavnom obliku i demokracija *per se* nepodudarne. Sama dužnost političkih stranaka da se pridržavaju demokratskih standarda nužno uključuje odbacivanje bilo kakvih totalitarnih ideja.

¹⁵ V. infra, bilj. 28.

¹⁶ V. ARSLAN, Zühtü, op. cit. (bilj. 3), str. 13, 15.; European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), op. cit. (bilj. 12), str. 15.; YAZICI, Serap, Turkey's Constitutional Amendments: Between the *status quo* and Limited Democratic Reforms, Insight Turkey, Vol. 12, 2/2010., str. 3.; YILMAZ, Ensar, Sociology of political parties' closure regime, African Journal of Business Management, Vol. 3, 12/2009., str. 833.

godine do formiranja Velike turske narodne skupštine, nakon općih izbora. S obzirom da je odnosni zakon donesen 24. travnja 1983. godine, a izbori održani više od šest mjeseci kasnije, dalo bi ga se supsumirati pod odnosnu kategoriju. Kako je taj članak brisan iz Ustava 2010. godine, uvjereni smo da ne bi trebalo biti prepreke za ispitivanje ustavnosti evidentno neustavnih odredaba Zakona o političkim strankama i njegovu harmonizaciju s Ustavom.

Da bi zabranio političku stranku na temelju njezinih aktivnosti, Ustavni sud mora utvrditi da je ista postala središte obavljanja takvih nedopuštenih djelatnosti. Ta odredba, unesena u Ustav izmjenama i dopunama iz 1995. godine, imala je za cilj ograničiti diskreciju Ustavnog suda. S obzirom da se, tomu usprkos, Ustavni sud nije ustručavao zabranjivati političke stranke, ekstenzivno interpretirajući sintagmu "postati središte", ustavnim promjenama iz 2001. godine¹⁷ jasno je, u stavku 8. članka 69., definirano da će se smatrati da je politička stranka postala središtem protuustavnih djelatnosti samo ako njezini članovi intenzivno provode te djelatnosti, a stranačka tijela, kao što su konvencija, glavni odbor, predsjedništvo ili druga tijela s pravom odlučivanja ili upravna tijela ili parlamentarni oblici organiziranja (klubovi, odbori i sl.) dotične stranke u Velikoj turskoj narodnoj skupštini, *expressis verbis* ili tacitno odobravaju takve aktivnosti, odnosno ako su ti organi sami uključeni u njihovo izvršavanje. To rješenje nije ostalo bez kritike. Tvrdi¹⁸ se da nije problem u pojmovnom određenju materijalno-pravnih pretpostavki za disoluciju, već u samom Ustavnom sudu i njegovom suviše širokom rezoniranju koje prevladava svaku "papirnatu prepreku", pa je stoga nužna korjenita reorganizacija i redefiniranje njegovih ovlasti kako bi se stalo na kraj takvoj negativnoj praksi. Za time se je i išlo 2010. godine.

Osnovna proceduralna pretpostavka za zabranu političke stranke jest podnošenje zahtjeva Ustavnom sudu od strane glavnog državnog odvjetnika pri Visokom žalbenom sudu. Prema Zakonu o političkim strankama, glavni državni odvjetnik, odnosno njegov zamjenik, slučaj mogu otvoriti te započeti s ispitivanjem programa, statuta i ostale dokumentacije koja se tiče stranačkih aktivnosti *ex officio*, na poticaj ministarstva pravosuđa ako vlada tako odluči ili na zahtjev političke stranke koja ima barem dvadeset zastupnika u parlamentu.¹⁹ Ustav i Zakon o organizaciji i postupku pred Ustavnim sudom iz 1983. godine podrobnije, određuju saslušanje predsjednika stranke ili zastupnika kojeg on odredi, omogućujući im iznošenje obrane. Ustavni sud može, ako ocijeni potrebnim, pozvati i druge osobe koje imaju saznanja relevantna za predmet koji razmatra, da dadu usmeni iskaz. Na sva ostala postupovna pitanja odgovarajuće se primjenjuju odredbe zakonodavstva koje regulira kazneni postupak.

Ustav je u svojem izvornom obliku zahtijevao tek natpolovičnu većinu glasova svih sudaca Ustavnog suda za donošenje odluke o zabrani. Ljestvica je 2001. godine podignuta na tropetinsku većinu. S obzirom da je Sud tada imao jedanaest redovnih članova, umjesto dotadašnjih šest, potrebno je bilo sedam glasova "za". Ta je odredba izmijenjena u okviru ustavne reforme 2010. godine, o čemu će više govora biti kasnije.

Alternativno, umjesto da zabrani političku stranku, Ustavni je sud može financijski kazniti, na način da je u cijelosti ili djelomično liši državne potpore, evaluirajući pritom narav i težinu ugroze koju je stranka svojim djelatnostima izazvala. Uočljivo je da se ta sankcija ne može odraziti proporcionalno na sve političke stranke, budući da potpora iz državnog fiska ovisi prije svega o broju glasova dobivenih na izborima. Iako donekle poboljšava šanse da ne budu zabranjene, takva kazna može uvelike otežati rad stranaka, naročito onih manjih, *de facto* rezultirajući jednakim posljedicama.

¹⁷ V. GÖNENÇ, Levent, The 2001 Amendments to the 1982 Constitution of Turkey, Ankara Law Review, Vol. 1, 1/2004., str. 104.

¹⁸ V. ALGAN, Bülent, op. cit. (bilj. 7), str. 816., kao i UZUN, Mehmet Cengiz, The Protection of Laicism in Turkey and the Turkish Constitutional Court: The Example of the Prohibition on the Use of the Islamic Veil in Higher Education, Penn State International Law Review, Vol. 28, 3/2010., str. 393.

¹⁹ V. YILMAZ, Ensar, op. cit. (bilj. 16), str. 832 - 833.

Zabranjena politička stranka ne može biti osnovana pod drugim nazivom. Pravne posljedice idu čak i dalje, tako da članovi i osnivači političke stranke kojima je utvrđen doprinos u uzrokovanju njezine disolucije ne mogu obavljati bilo kakve funkcije u bilo kojoj drugoj stranci, pa tako ni osnovati novu, u razdoblju od pet godina od dana objave konačne obrazložene odluke Ustavnog suda u Službenom listu. Važno je primjetiti da Ustav ne spominje mogućnost isključivanja iz stranačkog života u kraćem trajanju. Time je ostvarivanje ustavne garancije slobodnog osnivanja političkih stranaka iz čl. 68. st. 1. Ustava napose dovedeno u pitanje, i to na ustavnoj razini. Zastupnici odnosno stranke u Velikoj turskoj narodnoj skupštini odlukom o zabrani postaju nezavisni. Sve do 2010. godine, parlamentarnim zastupnicima disocirane stranke, čije su izjave i postupci, prema odluci Ustavnog suda, uvjetovali njezinu zabranu, prestajao je mandat danom objave odluke u Službenom listu.²⁰ Takva odredba, eklatantno protudemokratska, nesumnjivo je bacala sjenu na volju građana iskazanu na izborima, osporavajući legitimitet predstavničkom tijelu turskog naroda. Imovinu zabranjene stranke preuzima Blagajna.

2.2. Analiza ustavnosudske prakse s osvrtom na presude Europskog suda za ljudska prava

“Turska je država s naslijeđem zabrane političkih stranaka”, ustvrdila je Parlamentarna skupština Vijeća Europe u deklaraciji donesenoj 2008. godine, izražavajući zabrinutost povodom postupka pokrenutog protiv vladajuće Stranke pravde i razvoja (AKP).²¹ Ustavni sud zabranio je tako, u periodu od 1991. do 2003. godine, Ujedinjenu komunističku partiju Turske (TBKP), Socijalističku partiju (SP), Stranku slobode i demokracije (ÖZDEP), Narodnu radničku partiju (HEP), Socijalističku partiju Turske (STP), Demokratsku stranku (DEP), Radničku partiju (EP), Stranku blagostanja (*Refah Partisi*), Stranku vrijednosti (*Fazilet Partisi*), Demokratsku narodnu stranku (HADEP).²² Zagovarajući ideološki pristup, na taj je način branio sekularnu državu²³ i njezin teritorijalni integritet, *stricto sensu* percipirajući ta načela kao *raison d’être* cijelog ustavnopravnog poretka, od navala islamizma²⁴ i (kurdskog) separatizma, a nauštrb političkih prava i sloboda, *in dubio contra libertate*. Mi ćemo ovdje razmotriti važnije slučajeve koji su svoj epilog imali pred Europskim sudom za ljudska prava, kao i najrecentnije predmete kojima se Ustavni sud bavio, posebice onaj koji se tiče AKP, koja je trenutno na vlasti u Republici Turskoj.

²⁰ Provedba te odredbe članka 84. stavka 5. bila je povjerena predsjedniku Velike turske narodne skupštine, koji je o poduzetim mjerama bez odgode morao obavijestiti plenarnu sjednicu iste.

²¹ Parliamentary Assembly, Council of Europe, Judicial proceedings against the Justice and Development Party in Turkey, Written Declaration No. 49, 2008.

²² V. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), op. cit. (bilj. 12), str. 20.

²³ Neki autori idealtipski prave razliku između pasivnog i asertivnog sekularizma u Turskoj. Pasivni sekularizam naglašava neutralan stav države i njezinu pasivnu ulogu prema bilo kojoj religiji, dok se asertivni odnosi na aktivno isključivanje svih religija iz javnog života te ograničavanje istih na privatnu sferu. Prema toj dihotomiji, Ustavni sud bi bio pobornik asertivnog sekularizma. V. o tome opširnije u KURU, Ahmet T., Reinterpretation of Secularism in Turkey: The Case of Justice and Development Party, u YAVUZ, M. Hakan (ur.), The Emergence of New Turkey: Democracy and the AK Party, University of Utah Press, Salt Lake City, Utah, USA, 2006., str. 137 - 140.; id., Secularism in Turkey: Myths and Realities, Insight Turkey, Vol. 10, 3/2010., str. 101. Usp. s BRESLIN, Shaun; HAGUE, Rod; HARROP, Martin, Komparativna vladavina i politika, Fakultet političkih znanosti u Zagrebu, Zagreb, 2001., str. 111.

²⁴ Pod islamizmom ili političkim islamom podrazumijeva se poistovjećivanje islama, kao religije, s načinom života i državom, pri čemu se ističe da država i društvo moraju biti ustrojeni sukladno načelima i pravilima šerijatskog prava. V. opširnije u BILANDŽIĆ, Mirko; MATIĆ, Davorka, Politički islam i mogućnosti demokratizacije arapskog svijeta: slučaj Egipta, Polemos, sv. 13., br. 2/2011., str. 35.; BRESLIN, Shaun; HAGUE, Rod; HARROP, Martin, op. cit. (bilj. 22), str. 112.; MATIĆ, Davorka, Islam i politika: prilog raspravi o uzrocima demokratskog deficita na Bliskom Istoku, Revija za sociologiju, Vol. 34., 4/2008., str. 289 - 292.

2.2.1. Ujedinjena komunistička partija Turske (TBKP)

Dok se tijekom 1990. godine tek osnovana TBKP pripremala za sudjelovanje na parlamentarnim izborima, glavni državni odvjetnik podnio je zahtjev Ustavnom sudu za njezinim raspuštanjem (zabranom).²⁵ Optužio je stranku da namjerava uspostaviti klasnu dominaciju jedne društvene skupine (komunista)²⁶, za upotrebljavanje pojma "komunistička"²⁷ u nazivu stranke, provedbu djelatnosti koje bi mogle ugroziti teritorijalnu cjelovitost države i jedinstvo naroda te da je pravni sljednik ranije zabranjene Turske radničke partije, raspuštene tijekom vojne hunte, 1981. godine. Svoje je navode potkrijepio pozivanjem na program stranke, posebno na poglavlje u kojem se ističe da će se stranka zalagati za mirno i demokratsko, ustavno rješavanje kurdskog pitanja²⁸ unutar granica Turske, osuđujući dugogodišnje diskriminatorno i nasilno ponašanje vlasti prema kurdskej nacionalnoj manjini.²⁹

Ustavni sud nije prihvatio tezu o uspostavi dominacije jedne socijalne grupe, ocijenivši da statut stranke udovoljava zahtjevima demokracije, političkog pluralizma, općeg prava glasa i slobodnog sudjelovanja u političkom životu. *Post hoc, ergo propter hoc*, ocijenio je i da je u demokratskom životu normalno da politička stranka baštini političke ideje svojih prethodnika, ne pronašavši u tome intenciju uspostavljanja marksističkih institucija. Sporna je bila zakonom zabranjena upotreba pridjeva "komunistička" u nazivu stranke te odredbe programa i statuta koje se odnose na kurdski problem. Ustvrdivši da su protivustavne jer očito, razlikujući kurdsku i tursku naciju te podupirući kulturnu i jezičnu raznolikost, smjeraju stvaranju nacionalnih manjina, kategorije koju Ustav i zakoni ne poznaju, kao i regionalnoj autonomiji, te time podrivaju teritorijalnu cjelovitost i jedinstvo turskog naroda, Ustavni je sud donio odluku o raspuštanju TBPK, koja *ipso jure* za sobom povlači brisanje³⁰ iz registra političkih stranaka i prijenos njezinih sredstava u Blagajnu, kao i opću eliminaciju iz stranačkih djelatnosti partijskih vođa.³¹

Europski sud za ljudska prava³², kao posljednji *refugium*, zaključio je, u povodu zahtjeva TBKP te predsjednika i glavnog tajnika stranke, u kojima je istaknuta povreda prava na slobodu udruživanja, da je odlukom u pitanju povrijeđen članak 11. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (dalje u tekstu: Konvencija), kojim je određeno da "svatko ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i slobodu udruživanja s

²⁵ Nekadašnji stavak 5. članka 69. Ustava određivao je da će glavni državni odvjetnik bez odgode ispitati usklađenost statuta i programa novoosnovanih stranaka te pratiti njihove aktivnosti. Ta je odredba brisana ustavnim reformom iz 1995. godine.

²⁶ Do promjene Ustava 2001. godine, čl. 14. Ustava, naslova "Zabrana zlorabe temeljnih ljudskih prava i sloboda", određivao je, između ostalog, da niti jedno ljudsko pravo i sloboda neće biti obavljano s ciljem uspostave hegemonije jedne društvene grupe nad drugima.

²⁷ Zakon o političkim strankama propisuje da stranka u svojem imenu ne smije sadržavati riječi "komunistička", "anarhistička", "fašistička", "teokratska", "nacionalsocijalistička", kao i nazive religija, jezika, rasa, vjerskih sekti niti riječi koje ih sadržavaju ili su slične tim riječima. V. ARSLAN, Zühtü, op. cit. (bilj. 3), str. 16.

²⁸ O pravnoj poziciji kurdskih političkih stranaka v. više u OBERDIEK, Helmut, Holding Armed Opposition Groups Accountable. A Comparative Study of Obstacles and Strategies: The Situation in Turkey, Working Paper, The International Council on Human Rights Policy, 1999., kao i u KARAVELI, Halil M., Reconciling Statism with Freedom: Turkey's Kurdish Opening, Silk Road Studies Program, The Central Asia - Caucasus Institute, Washington, D.C., USA, 2010.

²⁹ V. odgovarajuće odredbe programa u presudi *Ujedinjena komunistička partija Turske i ostali protiv Turske* (1998.)

³⁰ V. ARSLAN, Zühtü, op. et loc. cit. (bilj. 3)

³¹ V. izvorni stavak 7. članka 69. Ustava.

³² Za razliku od autoritarne paradigme i ideološkog pristupa, koji idu *in favorem* kolektivu, *in concreto* državi i društvu kao cjelini, a na koje se oslanja Ustavni sud, Europski sud za ljudska prava predominantno (ali ne beziznimno) prakticira pristup zasnovan na pravima i liberalnu paradigmu, koji u svome oku imaju pojedinca, a na umu zaštitu "nepredstavljenih, marginaliziranih, isključenih." V. ARSLAN, Zühtü, op. cit. (bilj. 3), str. 12.

drugima, uključujući pravo osnivati sindikate ili im pristupati radi zaštite svojih interesa".³³ Suprotno tvrdnjama države³⁴ da se političke stranke ne mogu podvesti pod područje primjene *rationae materiae* navedenog članka, Sud je našao da se isti itekako odnosi na političke stranke, gramatičkom metodom konkludirajući da su sindikati egzemplifikativno navedeni kao jedan od mnogih oblika kroz koje se pravo na slobodu udruživanja može ostvarivati, označavajući pritom političke stranke vitalnim organima demokratskog života, inherentnog konvencijskom sustavu i fundamentalnog za "europski javni poredak".³⁵ Sud nadalje naglašava da okolnost da nacionalne vlasti smatraju da stranka svojim aktivnostima ugrožava ustavnopravne temelje dotične države ne lišava stranku zaštite koju joj pruža članak 11., pritom držeći da države načelno mogu poduzimati mjere za zaštitu javnopravnog poretka, ali tada moraju voditi računa o načelima Konvencije, pri čemu su podvrgnute rigoroznoj kontroli od strane Suda. *Rationae temporis*, polje primjene članka 11. nije ograničeno na osnivanje asocijacije, već je pokriva tijekom "čitavog njezinog života"³⁶, jer bi u suprotnom, realizacija konvencijske garancije, smatra Sud, bila upitna. Sud je iskazao i stav da članak 11. treba razmatrati u uskoj vezi³⁷ s člankom 10.³⁸ koji regulira slobodu izražavanja, čija zaštita predstavlja *ratio* slobode udruživanja. Iznimke sadržane u stavku 2.³⁹ članka 11., kada se radi o političkim strankama, države trebaju tumačiti naročito strogo, uz ograničenu slobodu procjene (*margin of appreciation*).

S obzirom da je TBKP raspuštena samo deset dana⁴⁰ nakon osnivanja, Sud zamjećuje da stranka još nije ni započela s provedbom aktivnosti pa uzima u obzir samo statut i program. Što se tiče oznake "komunistička" u nazivu stranke, Sud, kritizirajući time interno zakonsko rješenje, smatra da se ne radi o dovoljno snažnom razlogu koji bi opravdao tako tešku mjeru s ponderoznim pravnim posljedicama kao što je raspuštanje stranke, imajući u vidu da stranka nije imala prilike djelovati kako bi pokazala svoje subverzivne i totalitarne namjere protiv državnog poretka⁴¹, što je neuspješno pokušala dokazati vlada.⁴² Što se tiče separatizma koji se navodno promovira u statutu i programu, Sud nije naišao na bilo kakvo podržavanje nasilja i poticanje na stvaranje nacionalnih manjina, već upravo suprotno, propagiranje miroljubivih sredstava u rješavanju složenih konflikata: "Jedno od osnovnih obilježja demokratskog poretka jest mogućnost rješavanja društvenih problema - neovisno o tome koliko su oni osjetljivi ili teški - putem dijaloga, bez pozivanja na uporabu nasilnih sredstava. Demokracija napreduje tamo gdje postoji sloboda govora. Slijedom toga, nije dopušteno ograničavati i ometati djelovanje političke partije samo zato što traži javnu raspravu o stanju dijela stanovništva te zato što želi sudjelovati u političkom životu nacije kako bi se pronašlo demokratsko rješenje za to pitanje

³³ Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Narodne novine, Međunarodni ugovori, br. 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10

³⁴ V. paragraf 19. presude *Ujedinjena komunistička partija Turske i ostali protiv Turske* (1998.).

³⁵ V. *ibid.*, paragrafe 32, 45.

³⁶ V. *ibid.*, paragraf 33.

³⁷ V. *ibid.*, paragraf 42.

³⁸ "Svatko ima pravo na slobodu izražavanja. To pravo obuhvaća slobodu mišljenja i slobodu primanja i širenja informacija i ideja bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice. (...)"

³⁹ Po slovu Konvencije, ograničenja tih prava moraju biti propisana zakonom i nužna u demokratskom društvu radi zaštite interesa državne sigurnosti ili javnog reda i mira, sprječavanja nereda ili zločina, zaštite zdravlja ili morala ili zaštite prava i sloboda drugih.

⁴⁰ V. ALGAN, Bülent, op. cit. (bilj. 7), str. 820.

⁴¹ "Doduše, nije moguće isključiti da politička stranka u svome programu eventualno prikriva ciljeve i namjere drugačije od onih koje proklamira. Kako bi se utvrdilo da to nije slučaj, sadržaj programa treba usporediti sa aktivnostima stranke i gledištima koje zastupa. Sve u svemu, ako su ta gledišta i aktivnosti, razmotrene u cijelosti kao što je spomenuto, povezane s ciljem rušenja ustavnog poretka, dolazi u obzir raspuštanje stranke." V. paragraf 58. u presudi *Ujedinjena komunistička partija Turske i ostali protiv Turske* (1998.).

⁴² V. *ibid.*, paragraf 20.

u interesu svih zainteresiranih strana.”⁴³ Konačno, Sud je rezonirao da je primijenjena mjera zabrane TBKP nerazmjerna cilju kojem se težilo (nacionalna sigurnost) i nepotrebna u demokratskom društvu.

Diskutirajući o ovom predmetu, spomenimo da institucije Vijeća Europe nisu uvijek bile sklone tolerirati zagovaranje komunističkih ideja.⁴⁴ Tako je tadašnja Europska komisija za ljudska prava 1957. godine proglasila nedopuštenim zahtjev Njemačke komunističke partije (KPD), koju je *Bundesverfassungsgericht* 1956. godine zabranio kao protuustavnu, zbog prijetnje “slobodnom temeljnom demokratskom poretku”.⁴⁵ Ocijenila je pritom da je u programu stranke istaknuti cilj stvaranja komunističkog društva sredstvima proleterske revolucije i diktature, pa čak i ako stranka na vlast želi doći ustavnim putem, inkompatibilan s nizom temeljnih ljudskih prava i sloboda koje su pod “kišobranom” Konvencije. Smatramo da je TBKP, iako u svome programu niti na jednom mjestu ne spominje revoluciju i diktaturu proletarijata, što je zamijetio i turski Ustavni sud, nedvojbeno *implicitno* za krajnji cilj imala uspostaviti komunističko društvo, neovisno o zakonitosti sredstava za ostvarivanje takvih političkih ciljeva. Hipotetski govoreći, da se slučaj TBKP četiri desetljeća ranije našao pred ondašnjom Komisijom, kada su rane od totalitarnih režima zarastale ili još bile otvorene, ne dvojimo da bi bio zaključen jednako kao i onaj KPD. *Summa summarum*, zaokret u stajalištu (sada) Europskog suda za ljudska prava prema realsocijalističkoj ideologiji tumačimo slomom komunizma i nestankom ugroze koju je predstavljao za demokratske vrijednosti.

2.2.2. Socijalistička partija (SP)

U prvom navratu, 1988. godine, Ustavni je sud odbio zabraniti SP, unatoč tvrdnjama glavnog državnog odvjetnika da je iz programa jasno da namjerava uspostaviti neustavnu dominaciju radničke klase s ciljem ozbiljenja diktature proletarijata.⁴⁶ Krajem 1991. godine, glavni državni odvjetnik ponovno je podnio zahtjev za raspuštanjem stranke, zbog navodnog nastojanja razbijanja teritorijalne cjelovitosti države i jedinstva turskog naroda, temeljeći ga na ranijim presudama koje su donijeli Sudovi državne sigurnosti⁴⁷ protiv pojedinih vodećih članova stranke, stranačkim publikacijama i istupima lidera stranke, kako na javnim skupovima, tako i u medijima, pri čemu se je isticala potreba jednakog postupanja i priznavanja prava kurdsom narodu te ispravljanja povijesnih nepravdi koje je turski narod počinio prema istome.⁴⁸

Ustavni sud je 1992. godine, nakon saslušanja stranačkih predstavnika i ispitivanja odgovarajućih spisa, donio odluku o raspuštanju SP. Ne uzimajući u obzir presude na koje se u zahtjevu glavni državni odvjetnik pozivao, kao ni raniju odluku kojom je zahtjev

⁴³ Ibid., paragraf 57. Prijevod ovog paragrafa preuzet je iz DIKA, Mihajlo et al., Komentar Zakona o udrugama, B. a. B. e., Zagreb, 2003., str. 16.

⁴⁴ Kako je istaknuo francuski delegat M. Teigten tijekom *Travaux preparatoires*: “Konvencija je odgovor na pošasti modernog svijeta - fašizam, hitlerizam, komunizam.” V. DIXON, Rosalind; GINSBURG, Tom (ur.), *Comparative Constitutional Law*, Edward Elgar Publishing Inc., Northampton, Massachusetts, USA, 2011., str. 260.; KOMMERS, Donald P., *Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany*, Duke University Press, Chicago, Illinois, USA, 1997., str. 37 - 38.; MOWBRAY, Alastair, *Cases and the Materials on the European Convention on Human Rights*, Oxford University Press Inc., New York, New York, USA, 2007., str. 3.; OMEJEC, Jasna, Vijeće Europe i Europska unija. Institucionalni i pravni okvir, Novi informator, Zagreb, 2008., str. 241 - 242.; SMERDEL, Branko; SOKOL, Smiljko, op. cit. (bilj. 2), str. 143.

⁴⁵ V. čl. 21. st. 2. Temeljnog zakona Savezne Republike Njemačke.

⁴⁶ V. supra, bilj. 26.

⁴⁷ Bili su to sudovi s nadležnošću da razmatraju optužbe vezane uz kaznena djela protiv teritorijalnog integriteta turske države i jedinstva turskog naroda, Ustavom određenih obilježja Republike, odnosno kaznena djela izravno povezana s vanjskom ili unutarnjom sigurnošću. Ukinuti su ustavnim reformom iz 2004. godine.

⁴⁸ V. paragraf 13. presude *Socijalistička partija i ostali protiv Turske* (1998.).

za zabranu SP odbijen kao neosnovan zbog suglasnosti programa s Ustavom, a na koju je ukazivalo vodstvo stranke, Sud je ipak našao da stranka svojim aktivnostima protuslovi navedenim osnovnim načelima. Tako je utvrdio da, slično kao i u slučaju sa TBKP, svojim djelovanjem smjera stvaranju nacionalnih manjina i nekog oblika kurdsko-turske federacije, ideološki oponirajući Atatürkovo konceptiji nacionalizma⁴⁹, usporedivši pritom SP s terorističkom organizacijom, koja djeluje protivno ciljevima čl. 11. i 17.⁵⁰ Konvencije i potiče Kurde na separatizam i pobunu.

Odlučujući o zahtjevu koji su podnijele Socijalistička partija te njezin predsjednik i bivši predsjednik, Europski sud za ljudska prava ponovio je svoj stav iz predmeta *Ujedinjena komunistička partija i ostali protiv Turske* (1998.), da političke stranke potpadaju pod čl. 11., kojeg treba tumačiti u svjetlu čl. 10., kao esencijalni, primordijalni elementi demokracije, te da uživaju njegovu protekciju neovisno o tome što nacionalne vlasti smatraju da potkapaju ustavne zasade državnopravnog poretka. Izjave predsjednika stranke, kao što je, *exempli gratia*, "kurdski narod ustaje"⁵¹, predstavljaju, prema viđenju Suda, poziv stanovnicima kurdske etničke zajednice da se okupe i zalažu za svoja prava, a ne potpirivanje terorističkih djelatnosti s kojima je Turska obilato suočena, naročito zbog terorističke Kurdske radničke partije (PKK), niti zalaganje za odbacivanje prodemokratske društvene orijentacije pa stoga nisu protivne zabrani zloupotrebe prava iz čl. 17. Konvencije. Isticanje potrebe federiranja Republike Turske, bez obzira što je trenutno možda nespojivo sa državnom strukturom, ne znači da je i nespojivo s demokracijom. Dokle god to nije suprotno demokraciji, potrebno je, što je više moguće, osigurati široki diskurs o različitim političkim konceptima.⁵² Naglašavajući da je zabrana rada političke stranke radikalna mjera upotrebljiva samo u najtegotnijim slučajevima, Sud je i ovdje jednoglasno zaključio da se radi o sredstvu disproporcionalnom svrsi koja se želi postići, nenužnom u demokratskom društvu.

2.2.3. Stranka slobode i demokracije (ÖZDEP)

Dok je postupak pred Ustavnim sudom, pokrenut zbog tobožnje namjere za miniranjem narodnog i teritorijalnog jedinstva te sekularnog karaktera države, koja proizlazi iz programa, bio u tijeku, osnivačka skupština ÖZDEP-a sastala se u svrhu raspuštanja stranke, kako bi ga preduhitrila i izbjegla pogubne pravne posljedice koje njegova odluka ima. Donijevši odluku o meritumu, Sud je napomenuo da ga, u skladu sa Zakonom o političkim strankama⁵³, ranija odluka o dobrovoljnom raspuštanju stranke nije mogla spriječiti da nastavi postupak, budući da je ona donesena u vrijeme kada je bio pendentan. Sud se složio s optužbama da ÖZDEP u programu zagovara pravo na samoodređenje i poziva kurdski narod na zapodijevanje rata za nezavisnost, prikazujući ih kao ljude čija se prava gaze, izložene dugotrajnoj represiji, usprkos tome što, prema razmišljanju Suda, Kurdi ostvaruju jednaka prava kao i svi ostali turski državljani, između ostalog i pravo izražavanja svoga identiteta i jezika na svim razinama, ali ih različit jezik i etničko podrijetlo

⁴⁹ V. supra, bilj. 3.

⁵⁰ "Ništa se u ovoj Konvenciji ne može tumačiti kao da uključuje za bilo koju državu, skupinu ili pojedinca neko pravo da se upusti u neku djelatnost ili da izvrši neki čin koji bi smjerali na uništenje prava ili sloboda priznatih u ovoj Konvenciji ili na njihovo ograničenje u većoj mjeri nego što se u njoj predviđa."

⁵¹ V. paragraf 46. presude *Socijalistička partija i ostali protiv Turske* (1998.).

⁵² V. *ibid.*, paragraf 47.

⁵³ "Odluka nadležnog tijela stranke o njezinom raspuštanju donesena nakon što je podnesen zahtjev za raspuštanje, ne priječi nastavak postupka pred Ustavnim sudom, niti lišava nalog o raspuštanju njegovih pravnih učinaka, ukoliko je donesen." Ustavni je sud krajem 2010. godine tu odredbu ukinuo kao neustavnu, omogućivši članovima i vodstvu stranaka protiv kojih je pokrenut postupak za zabranu da ih na vrijeme rasformiraju i prijedbu u "rezervnu" partiju. V. ALGAN, Bülent, op. cit. (bilj. 7), str. 830 - 833.

ne konstituiraju nacionalnom manjinom u smislu Ugovora iz Laussane⁵⁴ kojim je Republika Turska obvezana, pritom ističući da Ustav ne dijeli narod na većinu i manjinu. Sud je u programu našao i da stranka podriva sekularizam, protuzakonito propagirajući ukidanje Direktorijata za vjerske poslove⁵⁵, zalažući se da se oni prepuste isključivo vjerskim institucijama. Obrazlažući svoju odluku o disoluciji, Sud je zaključio da ÖZDEP sije etničku mržnju, rasnu netrepeljivost i potiče na terorizam, pa stoga potpada pod čl. 11. st. 2.⁵⁶ i čl. 17.⁵⁷ Konvencije.

Mutatis mutandis ponovivši sve što smo ranije rekli u svezi s političkim strankama i primjenom članaka 10. i 11., odnosno restriktivnim tumačenjem njihovih iznimaka, Europski sud za ljudska prava nije našao ništa što bi u programu navodilo na nasilje, ustanak ili otklanjanje demokratskih principa⁵⁸, primjetivši pritom da se u njemu upućuje na mirno rješavanje kurdsog problema, u skladu s međunarodnim dokumentima iz domaće ljudskih prava. Nužno je za demokraciju, u granicama u kojima za nju to nije štetno, omogućiti provedbu rasprave o raznorodnim političkim projektima pa čak i ako oni nisu u skladu s definiranom organizacijskom arhitekturom države. Ustvrdivši da program stranke ne prikrija ciljeve drugačije od onih koje stranka javno zastupa⁵⁹, ÖZDEP je, kako promišlja Sud, penalizirana, ne zbog zloupotrebe, kao što je to tvrdila država u smislu čl. 17. Konvencije, već radi izvršavanja svoje slobode izražavanja, iz razloga što je iznosila stavove o potrebi ukidanja jedne institucije.⁶⁰ Promovirajući razmatranje krucijalnih društvenih problema u pluralističkom stranačkom ozračju, imanentno demokratskim poretcima, Sud je unisono odlučio, kao i u predmetima koje smo ranije izlagali, da je došlo do povrede čl. 11. Konvencije.

U duhu ove presude, Venecijanska je komisija iste godine usvojila Smjernice o zabrani i raspuštanju političkih stranaka i sličnim mjerama, preporučivši u t. 3.: "Zabrana ili provedeno raspuštanje političke stranke može se opravdati isključivo u slučaju kada stranke pozivaju na nasilje ili koriste nasilje kao političko sredstvo za rušenje demokratskog ustavnog poretka, potkapajući time prava i slobode zajamčene ustavom. Sama činjenica da se stranka zalaže za mirnu izmjenu ustava ne bi trebala biti dovoljna za njezinu zabranu ili raspuštanje."⁶¹

2.2.4. Stranka blagostanja (Refah Partisi)

Refah je 1983. godine osnovao g. Necmettin Erbakan, kao stranku zasnovanu na fundamentalnim islamskim vrijednostima. Sudjelujući na nizu parlamentarnih i lokalnih izbora, stranka se je ubrzo profilirala u važan faktor u turskom političkom ringu. Svoj vrhunac doživjela je na izborima krajem 1995. godine, kada je osvojila 146 od ukupno 450 mjesta u Velikoj turskoj narodnoj skupštini, najviše od svih stranaka koje su sudjelovale na izbori-

⁵⁴ V. čl. 38 - 45. Ugovora iz Laussane iz 1923., kao i točku A. Protokola uz Ugovor o prijateljstvu između Bugarske i Turske iz 1925. godine, koji su primarno usmjereni na zaštitu nemuslimanskih, pravoslavnih manjina.

⁵⁵ V. čl. 136. Ustava.

⁵⁶ V. supra, bilj. 38.

⁵⁷ V. supra, bilj. 50.

⁵⁸ "Having analysed ÖZDEP's programme, the Court finds nothing in it that can be considered a call for the use of violence, an uprising or any other form of rejection of democratic principles. That, in the Court's view is an essential factor to be taken into consideration." V. paragraf 40. presude *Stranka slobode i demokracije protiv Turske* (1999.).

⁵⁹ V. supra, bilj. 41.

⁶⁰ V. paragraf 42. presude *Stranka slobode i demokracije protiv Turske* (1999.).

⁶¹ European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Guidelines on Prohibition and Dissolution of Political Parties and Analogous Measures, 1999. Usp. t. 4. Smjernica s paragrafom 46. presude *Socijalistička partija i ostali protiv Turske* (1998.).

ma. *Refah* je potom formirala zajedno sa Strankom istinitog puta (DYP) koalicijsku vladu, kojoj je na čelu bio Erdogan, postavši time prvi premijer s islamskim zaledem u modernoj turskoj povijesti. Radikalan zaokret u vanjskoj politici⁶², promicanje islamskih životnih načela i šerijata od strane istaknutih članova stranke, svađe s koalicijskim partnerom, kolektivno nezadovoljstvo vladinom agendom organizacija civilnog društva, studentskih udruga i većine medija, uporno iskazivano na masovnim prosvjedima, nagnalo je vojsku, koja je sve to orkestrirala osjećajući da Erdoganov establišment ugrožava sekularizam, da prisili⁶³ premijera na ostavku. Erdogan je odstupio s dužnosti u srpnju 1997. godine.

Netom prije Erdoganova odlaska s vlasti, u svibnju 1997. godine, glavni državni odvjetnik podnio je zahtjev za raspuštanjem *Refaha* tvrdeći da je stranka postala središtem antisekularnih aktivnosti. To je potkrijepio nizom proislamskih postupaka i izjava Erdagana i članova stranke prije i nakon dolaska na vlast, među kojima su najozbiljnije one povezane sa šerijatskim pravom, teokracijom i zazivanjem džihada, ističući pritom da se stranka od njih nije ogradila.

Ustavni sud je u svojoj odluci donesenoj na početku 1998. godine našao da se *Refah* pretvorila u središte djelatnosti koje su u protuslovlju s ustavnim načelom sekularizma. Političke stranke, iako od suštinskog značenja za demokraciju, podliježu stanovitim ograničenjima, osobito kada su u nesuglasju s vladavinom prava. Načelo sekularizma, kao preduvjet demokracije, ustavna je brana državnom privilegiranju bilo koje religije i sredstvo postizanja jednakosti svih pred zakonom. Miješanje države, kada je u pitanju prezervacija sekularnog poretka, potrebno je u demokratskom društvu, pa joj tako treba dopustiti monitoring nad vjerskim pitanjima. Islam kao politički režim i šerijatsko pravo kao njegova emanacija, nespojivi su s demokracijom. Sekularizam je, kao instrument modernizacije, a time i demokratizacije, spriječio da religija preuzme kontrolu nad državnim poslovima, omogućivši pobjedu razuma i znanosti. U sekularnoj državi religija nema što raditi u političkoj sferi, javnim službama i zakonodavstvu. Na kraju je Sud, pozivajući se na Ustav te čl. 11. st. 2. i čl. 17. Konvencije, zaključio da je, kada politička stranka svojim djelovanjem smjera eroziji demokratskog poretka i ostvaruje svoju slobodu izražavanja radi dolaska do tog cilja, zabrana opravdana, te donio odluku o raspuštanju. Erdoganu i još nekim visokim dužnosnicima stranke, za koje je utvrdio da su dali povod za donošenje takve odluke, zabranio je sudjelovanje u stranačkim aktivnostima kroz vremenski period od pet godina te im oduzeo mandat u Skupštini.

U presudi *Stranka blagostanja i ostali protiv Turske* (2003.), Europski sud za ljudska prava, utvrdivši kako je intervencija u ostvarivanje prava predviđena zakonom, naglasio da su podnositelji zahtjeva razumno mogli, kao političari s velikim iskustvom te članovi vodstva stranke s najvećim brojem mandata u predstavničkom tijelu, biti svjesni činjenice da zbog antisekularnih djelatnosti izlažu istu zabrani.⁶⁴ Izuzetno kratko osvrćući se na pitanje legiti-

⁶² Erdogan je, recimo, 1996. godine posjetio Libiju, Nigeriju, Egipat i Iran, otvoreno podupirao militantne organizacije kao što su libanonski Hezbollah ili egipatsko Muslimansko bratstvo, zagovarao upotrebu islamskih pokrivala za glavu na sveučilištima, organizirao prijeme za istaknute pripadnike islamske zajednice. V. PINAR, Tank, Political Islam in Turkey: A State of Controlled Secularity, *Turkish Studies*, Vol. 6, 1/2005., str. 8 - 10.; SCHILLING, David, European Islamophobia and Turkey - *Refah Partisi* (The Welfare Party) v. Turkey, *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review*, Vol. 26, 3/2004., str. 502 - 503.; UZUN, Mehmet Cengiz, op. cit. (bilj. 18), str. 411.

⁶³ Vijeće za nacionalnu sigurnost (v. čl. 118. Ustava), formalno pod vodstvom predsjednika Republike, stvarno pod kontrolom generala, izdalo je 28. veljače 1997. godine memorandum u kojem je iznijelo svoje zahtjeve upućene vladi, izrazivši zabrinutost postupcima fundamentalističkih grupacija (čitaj: članova vlade i *Refaha*) koji narušavaju sekularizam i demokraciju, naglasivši pritom da je sekularizam, kao način života, garant ustavnopravnog sustava i demokracije. Cijeli se splet događaja vezan uz ovu akciju vojske i njezine pravno-političke posljedice u literaturi emfazira kao Proces 28. veljače odnosno postmoderni ili meki državni udar. V. o tome opširnije u BURAK, Begüm, op. cit. (bilj. 2), str. 152 - 155., kao i u UZGEL, İlhan, op. cit. (bilj. 2), str. 184 - 186.

⁶⁴ V. paragraf 63. presude *Stranka blagostanja i ostali protiv Turske* (2003.)

mnosti cilja, imajući u vidu epohalnu važnost sekularizma za ustavni poredak Turske, Sud je ocijenio da ih zabrana ima nekoliko: državnu odnosno javnu sigurnost, sprječavanje nereda ili kaznenih djela, zaštita prava i sloboda drugih.⁶⁵ Opetovano spominjući značenje stranačkog pluralizma i njegove zaštite za demokraciju⁶⁶, istaknuto u ranijim predmeta o kojima smo ovdje govorili, Sud je ovoga puta zauzeo drugačije stajalište u odnosu na ono koje je dotada njegovao. Identificirajući⁶⁷ pojedine ekstremističke izjave viđenijih članova, uključujući i Erbakana, sa stavovima stranke u cjelini, ne pridajući važnost idejama⁶⁸ sadržanim u statutu, Sud je prihvatio argumente o kojima je računa vodio Ustavni sud. Pluralitet pravnih sustava doveo bi do diskriminacije građana na osnovi njihovih vjerskih uvjerenja, pri čemu bi prava i slobode ovisile prije svega o njihovoj vjerskoj pripadnosti, primoravajući ih da umjesto državnih propisa poštuju "statična" načela vjere, dokidajući time ulogu države kao nepristranog konstruktora ispovijedanja različitih vjera i vjeroispovijesti, nužnu u demokratskom društvu. Govoreći o historijskom iskustvu turskog naroda sa šerijatskom pravom, spominjući čak i otomanski period, nalazi da je "teško ustvrditi da netko može uvažavati demokraciju i pluralizam, a pritom se istovremeno zauzimati za režim utemeljen na šerijatskom pravu, koji bez sumnje odstupa od konvencijskih vrijednosti, posebice kada se radi o kaznenom pravu i kaznenom postupku, njegovih odredaba o pravnom položaju žena te načina na koji se miješa u sve aspekte javnog i privatnog života, sukladno vjerskim pravilima. Prema mišljenju Suda, politička stranka, čije aktivnosti, prema svemu sudeći, imaju za cilj uvođenje šerijatskog pravnog poretka u visoku ugovornu stranku Konvencije⁶⁹, teško se može smatrati udruženjem sukladnim demokratskom idealu koji je u pozadini cijele Konvencije."⁷⁰ Što se tiče dvosmislenih izjava pojedinih lidera (vrijeđanje zapadnih vrijednosti, prijetnje političkim oponentima, pozivanje muslimana da ispolje svoj gnjev) koje bi se trebale ticati "svetog rata", Sud je primjetio da *Refah* nikada nije otklonila dvojbenu značenje istih o mogućoj upotrebi nasilnih sredstava za dolazak na vlast i održavanje na vlasti. *In conclusio*, na temelju svih ovih okolnosti, konstatirajući da partija, s obzirom na veličinu i potporu signifikantnog dijela javnosti, kako su to pokazala i istraživanja javnog mnijenja, ima stvarne izgleda za provedbu u djelo svoga nauma, što prijetnju po demokraciju čini još dodirljivijom i izravnijom, odlučeno je da je sankcija koja je upotrijebljena neophodna u demokratskom društvu i razmjerna cilju kojem se teži.⁷¹

⁶⁵ V. *ibid.*, paragraf 67.

⁶⁶ V. *ibid.*, paragrafe 86 - 89.

⁶⁷ V. *ibid.*, paragrafe 113 - 115.

⁶⁸ *Refah* je u statutu isticala potrebu da se građanima omogući ostvarivanje prava da djecu šalju u islamske srednje škole, nošenje islamskih marama u školama i javnim sveučilištima te dopuštanje osobama islamske vjeroispovijesti da participiraju u vojsci. Nije bilo govora o šerijatu kao nužnom temelju turskog društva, a niti o nasilnim sredstvima za postizanje političkih ciljeva. V. SCHILLING, David, op. cit. (bilj. 62), str. 512.

⁶⁹ Republika Turska je ugovorna stranka Konvencije od 1954. godine. Nadzakonsku pravnu snagu, kao i ostali međunarodni ugovori kada su u pitanju ljudska prava ima, u ustavnopravnom smislu, tek od 2004. godine. V. ESEN, Selim; GÖNENÇ, Levent, The Problem of the Application of Less Protective International Agreements in Domestic Legal Systems: Article 90 of the Turkish Constitution, European Journal of Legal Reform, Vol. 8, 4/2007., str. 485 - 487.

⁷⁰ V. paragrafe 123 - 125. presude *Stranka blagostanja i ostali protiv Turske* (2003.). Usp. s paragrafom 58. u presudi *Ujedinjena komunistička partija Turske i ostali protiv Turske* (1998.). i paragrafom 40. presude *Stranka slobode i demokracije protiv Turske* (1999.).

⁷¹ Za kritiku odnosne presude, koja se poglavito tiče nekonzistentnosti Suda i njegove dotadašnje prakse, neosnovanog, apriornog prihvaćanja stajališta Ustavnog suda, omogućavanja nacionalnim vlastima široke margine diskrecije na štetu političkih prava te neopravdanog straha od političkog islama v. MOE, Christian, *Refah Partisi* (The Welfare Party) and Others vs. Turkey, The International Journal of Not-for-Profit Law, Vol. 6, 1/2006.; SCHILLING, David, op. cit. (bilj. 62), str. 515.; YILMAZ, Ensar, op. cit. (bilj. 16), str. 832. Mi ćemo ovdje uputiti na činjenicu da su 11. rujna 2001., dok je Sud razmatrao ovaj predmet, u terorističkom napadu na Sjedinjene Američke Države srušeni Blizanci, što smatramo indikativnim.

2.2.5. Stranka pravde i razvoja (AKP)

Od svih slučajeva zabrane političkih stranaka koje je Ustavni sud Republike Turske razmatrao, zasigurno najkontroverzniji je onaj Stranke pravde i razvoja, budući da se radi o stranci koja je na vlasti od 2002. godine i koju je iz izbora u izbore⁷² podupirao sve veći dio biračkog tijela.

Glavni državni odvjetnik je početkom 2008. godine od Ustavnog suda zatražio zabranu AKP, ističući da je stranka postala središtem protivsekularnih aktivnosti. Također je zahtijevao i zabranu političko-stranačkog djelovanja za sedamdeset i jednog njezinog člana, uključujući i premijera, g. Recepta Tayyipa Erdoğana⁷³, te predsjednika, g. Abdullaha Güla⁷⁴, kao bivšeg člana stranke⁷⁵, premijera i ministra vanjskih poslova. Optužio je stranku da nije raskinula s politikom Stranke blagostanja, čiji je član bio i Erdoğan, te njezinog nusprodukta, Stranke vrline (*Fazilet Partisi*), koju je Sud također zabranio iz istih razloga. Posebnu težinu pridao je Zakonu o izmjenama i dopunama Ustava, kojeg je stranka inicirala, a čiji je stvarni cilj bio uklanjanje zabrane nošenja islamskih marama na sveučilištima, kao i izjavi premijera danoj na konferenciji za tisak tijekom posjeta Španjolskoj u siječnju 2008. godine: "Pa što ako su marame simboli političkog islama?! Čak i da je riječ o političkom simbolu, daje li to nekome pravo da ih zabrani? Možemo li zabranjivati simbole?"⁷⁶

Glavni argument u obrani zastupnicima stranke bile su Smjernice⁷⁷ Venecijanske komisije, prema kojima stranka može biti zabranjena samo ako poziva na nasilno djelovanje ili upotrebljava nasilje kao političko sredstvo za podiranje demokratskog ustavnog poretka, što sa AKP, tvrdili su, nije bio slučaj.

Radi boljeg razumijevanja tematike, osvrnut ćemo se ukratko na malo prije spomenuti Zakon. Poznatiji kao "turban amandman", uvodio je izmjene u st. 4. čl. 10. Ustava unoseći sintagmu "i obavljanju javnih službi", tako da je on trebao glasiti: "Državna tijela i upravne vlasti će u svim svojim postupcima i obavljanju javnih službi postupati u skladu s načelom jednakosti pred zakonom." Članku 42. dodavao je stavak: "Nitko neće biti lišen ostvarivanja prava na visoko obrazovanje iz bilo kojeg razloga, osim u slučajevima određenim zakonom." Aposteriorno ispitujući njegovu ustavnost u povodu zahtjeva jedne petine za-

⁷² Ta je stranka na parlamentarnim izborima 2002. godine osvojila 34.30% glasova, na izborima 2007. godine 46.66%, a na izborima 2011. godine 49.83% glasova. V. ÖZBEK, Ömer, Turkey's June 2011 Elections: Perspectives from the U.S., SETA Policy Report, Report No. 7, 2011., str. 7.

⁷³ Erdoğan opisuje AKP kao konzervativnu demokratsku stranku koja teži "modernosti koja ne isključuje tradiciju, univerzalnosti koja prihvaća izvorne vrijednosti, racionalnosti koja ne odbacuje smisao, promjeni koja nije radikalna." V. ÇAKMAK, Cenap; DINÇ, Cengiz, op. cit. (bilj. 3), str. 77.

⁷⁴ Izbori za predsjednika 2007. godine bili su povod ustavnoj krizi, kojoj je uvelike doprinio i Ustavni sud. Okončana je promjenama Ustava, u okviru kojih je uveden neposredan izbor predsjednika Republike, namjesto posrednog, skupštinskog izbora. Mandat mu je skraćen sa sedam na pet, a Skupštini s pet na četiri godine. Preciznije je reguliran parlamentarni kvorum za donošenje različitih odluka. O problemima i aktualnostima vezanim uz ustrojstvo vlasti u Turskoj v. ERDOĞAN, Mustafa; YAZICI, Serap, Towards Turkey's New Constitution, Report of the TESEV Commission on Constitution, TESEV, Istanbul, 2011., str. 22 - 27; ERTÜRK, Ömer Faruk, Winner Pays It All: Who Is Loser Then? The Current Parliamentarism in Search of Presidentialism in Turkey, Turkish Journal of Politics, Vol. 2, 1/2011., str. 83 - 85.; GÖNENÇ, Levent, A Brief Overview of the Government System Debates and Characteristics of the Current Governmental System in Turkey, Economic Policy Research Foundation of Turkey Policy Note, 2011., str. 1 - 3.; TÜRK, Recep, Feasibility of Presidential System in Turkey, Turkish Journal of Politics, Vol. 2, 1/2011., str. 41 - 42.; URAN, Peri, Turkey's Hasty Constitutional Amendment Devoid of Rational Basis: From a Political Crisis to a Governmental System Change, Canadian Center of Science and Education Journal of Politics and Law, Vol. 3, 1/2010., str. 2 - 4.

⁷⁵ V. čl. 101. st. 4. Ustava.

⁷⁶ GÜNGÖR, Izgi, From Landmark Success to Closure: AKP's Journey, Hürriyet, <http://www.hurriyetdailynews.com/> (objavljeno 22. srpnja 2008., pristupljeno 31. ožujka 2012.)

⁷⁷ V. supra

stupnika u Skupštini⁷⁸, većinom iz redova Republikanske narodne stranke, Sud je djelovao *ultra vires*, protivno načelu *exceptio est strictissimae interpretationis*, iskazujući koliko je spreman široko tumačiti Ustav kako bi zaštitio temeljna načela. Kad se radi o amandiranju Ustava, odredbe zakona koji idu u tom smjeru Ustavni sud može revidirati⁷⁹ isključivo u formalnom smislu, tj. da li su iste podupriježte odgovarajućom većinom kod predlaganja i usvajanja te je li udovoljeno zabrani debatiranja u slučaju donošenja po hitnom postupku.⁸⁰ Iako je ocijenio da je Zakon valjan u formalnopravnom aspektu, istaknuvši da parlament nije ovlašten donositi izmjene i dopune Ustava kada se radi o neopozivim odredbama⁸¹, zaključio je da je u njegovoj jurisdikciji provjeravati diraju li one, izravno ili neizravno, u te odredbe. Pozivajući se također na presudu Europskog suda za ljudska prava *Şahin protiv Turske* (2004.)⁸² u kojoj je utvrđeno da je zabrana nošenja marama na sveučilištima legitimna radi zaštite prava drugih, Sud je našao da "turban amandaman" nije u skladu s načelom sekularizma te da je indirektno za cilj imao promjenu odredbi koje prema Ustavu nije dopušteno mijenjati.⁸³ Navedeno stajalište svojeg je odjeka dakako imalo i u postupku za zabranu AKP.

Ustavni sud je u odluci⁸⁴ najprije istaknuo da su političke stranke neophodni dio demokratskog političkog života te zatim ustvrdio da je raspuštanje političke opravdano samo kada su njeno izražavanje i aktivnosti uglavnom protivni načelima koje štiti čl. 68. st. 4. Ustava, ako ciljaju uklanjanju tih načela te time predstavljaju jasnu i neposrednu opasnost⁸⁵ po demokratski život. Riječima Suda: "Uzimajući u obzir da se raspuštanje političkih stranaka ne odobrava u zemljama u kojima je demokratski režim usvojen u cjelini, sa svim svojim institucijama i načelima, osim ako politička stranka ima cilj protivan demokratskim načelima ili koristi nasilje kao sredstvo, ili se pak pretvara u političku stranku koja teži k eliminiranju demokracije te prava i sloboda koje se poštuju u demokraciji, nije u skladu s Ustavom smatrati da je zatvaranje političkih stranaka obavezno zbog njihovih napora da udovolje društvenim zahtjevima na miran i zakonit način..."⁸⁶ Sud je ipak našao da je AKP postala središtem aktivnosti suprotnih ustavnom načelu sekularizma, koje su predano provodili predsjednik i istaknuti članovi stranke. Naglašavajući da razumije društveni zahtjev za ukidanjem zabrane nošenja islamske marame na sveučilištima i drugim sličnim pitanjima, istaknuo je da stranka svoju političku bitku nije vodila u skladu s pravilima Ustava, podignuvši te probleme na političku razinu koja može dovesti do napetosti i podjela u društvu, stavljajući u drugi plan puno važnije, fundamentalne gospodarske, društvene i kulturološke probleme. Kao olakotnu okolnost, međutim, uzeo je u obzir da u statutu i programu stranke nema naznaka namjeri uspostavljanja sustava oprečnog načelu seku-

⁷⁸ V. čl. 148. st. 2. Ustava.

⁷⁹ O pitanju ustavnosudskog nadzora ustavnosti ustavnih izmjena u pravnom poretku Republike Turske v. više u ACAR, Ali, Tension in the Turkish Constitutional Democracy: Legal Theory, Constitutional Review and Democracy, Ankara Law Review, Vol. 6, 2/2009., str. 141 - 153., kao i u GÖZLER, Kemal, Judicial Review of Constitutional Amendments. A Comparative Study, Ekin Press, Bursa, 2008., str. 23 - 25., 40 - 49., 95 - 97.

⁸⁰ V. čl. 148. st. 2. Ustava.

⁸¹ V. supra, bilj. 10.

⁸² O presudi *Şahin protiv Turske* i njezinom značaju pobliže v. u BLEIBERG, Benjamin D., Unveiling the Real Issue: Evaluating the European Court of Human Rights' Decision to Enforce the Turkish Headscarf ban in *Leyla Şahin v. Turkey*, Cornell Law Review, Vol. 91, 1/2005., str. 143 - 149.

⁸³ V. Odluku od 5. lipnja 2008. godine o ukidanju Zakona o izmjenama i dopunama Ustava.

⁸⁴ V. Odluku od 30. srpnja 2008. godine.

⁸⁵ U odluci donesenoj u predmetu koji je Sud razmatrao neposredno prije ovoga, kada je na "optuženičkoj klupi" sjedila prokurdska Stranka prava i sloboda (HAK-PAR) stoji: "Osim ako se izrazi političkih stranaka sadržani u njihovim statutima i programima i za koje se tvrdi da su protuustavni izravno smatraju jasnom i neposrednom opasnošću za demokratski život, prikladno je za prihvatiti da ti izrazi ulaze u opseg slobode govora." Prema tome, uočavam inspiraciju Ustavnog suda anglosaksonskom judikaturom (*clear and present danger*). V. ALGAN, Bülent, op. cit (bilj. 7), str. 823. Također v. SMERDEL, Branko; SOKOL, Smiljko, op. cit. (bilj. 3), str. 145.

⁸⁶ ALGAN, Bülent, op. cit (bilj. 7), str. 826 - 827.

larizma. "Zahtjev za sustavom protivnim sekularizmu nije moguće utvrditi iz programa ili statuta stranke. Nadalje, moguće je da stranka prikriva ciljeve i namjere drugačije od onih koje zagovara u programu. Kako bi se provjerilo jesu li te optužbe točne ili ne, sadržaj programa mora se usporediti s djelatnostima stranke i stavovima koje zagovara. Sve u svemu, ako su te aktivnosti i stavovi, razmotrene u cijelosti kao što je spomenuto, povezane s ciljem rušenja ustavnog poretka, u obzir dolazi raspuštanje stranke."⁸⁷ Sud je također cijenio da stranka uživa veliku potporu biračkog tijela, kao i njene napore u provođenju reformi u svezi s eurointegracijskim procesom⁸⁸ i udovoljavanjem Kriterijima iz Kopenhagena.⁸⁹ Stoga nije utvrdio da je stranka imala namjeru uništiti demokraciju i sekularni državni poredak, odnosno smjerala podriivanju temeljnih načela kroz nasilje i širenje netrepeljivosti, to jest sprovodila djelatnosti povezane s tim ciljem.⁹⁰ S obzirom da su intenzitet i ozbiljnost aktivnosti protivnih sekularizmu, prema njegovom mišljenju, u slučaju AKP niže razine, Sud se, umjesto za raspuštanje, odlučio za financijsko kažnjavanje odnosno uskratno polovice godišnje državne potpore.⁹¹

Ne smijemo zaboraviti napomenuti da je AKP jedva izmakla zabrani. Naime, čak šestorica od jedanaestorice redovnih ustavnih sudaca glasovalo je pozitivno za zabranu, četvorica za fiskalnu sankciju, a samo predsjednik⁹² Ustavnog suda za odbijanje zahtjeva. Smatramo da je stranka "za dlaku" izbjegla najgori scenarij isključivo zahvaljujući ustavnoj reformi iz 2001. godine, kojom je povećan potreban broj glasova za raspuštanje sa šest na sedam (trojetinska većina).

Kada bismo pomislili da je predmet Stranke pravde i razvoja posljednji u nizu te ipak mali pomak naprijed s obzirom da nije zabranjena, prevarili bismo se. Ustavni sud je 2009. godine zabranio kurdsku Stranku demokratskog društva (DTP)⁹³ zbog političkog neograđivanja i neosuđivanja potencijalno separatističkih djelatnosti pojedinih članova i njihove povezanosti s Kurdskom radničkom partijom (PKK), registriranom terorističkom organizacijom ne samo u Turskoj, nego i u Sjedinjenim Američkim Državama te zemljama članicama Europske unije⁹⁴, zaključivši u konačnici da se okretala k terorizmu kao nedemokratskom političkom sredstvu.⁹⁵

⁸⁷ Ibid., str. 827. Utjecaj prakse Europskog suda za ljudska prava, makar nominalan, jasan je. Usp. s gotovo identičnim paragrafom 58. u presudi *Ujedinjena komunistička partija Turske i ostali protiv Turske* (1998.).

⁸⁸ Turska je Ugovor o pridruživanju s Europskom ekonomskom zajednicom (Ugovor iz Ankare) potpisala davne 1963. godine, a tek četrdeset i dvije godine kasnije, 2005. godine, započela pregovore o članstvu u EU. V. BEŠIREVIĆ, Nataša, *Približavanje Turske Europskoj uniji* (dodatak), Euroscope (Institut za međunarodne odnose - Zagreb), god. 14., 79/2005., str. 1.; BODIROGA-VUKOBRAT, Nada, *Ugovori o pridruživanju* (s posebnim osvrtom na Ugovor o pridruživanju EZ - Turska), *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, vol. 20., 1/1999., str. 314.; BRLJAVAC, Bedrudin, *Turkey Entering the European Union through the Balkan Doors: In the Style of a Great Power!?*, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 48., 3/2011., str. 521 - 522.

⁸⁹ Detaljnije o Kriterijima, usvojenim 1993. godine, kao i njihovoj tripartitnoj strukturi (politički, gospodarski i pravni uvjet) v. u PETRIČUŠIĆ, Antonija, *Kriteriji iz Kopenhagena i poboljšanje međuetničkih odnosa u Hrvatskoj*, u BOŠKOVIĆ, Aleksandar; JABLANOV MAKSIMOVIĆ, Jelena (ur.), *Međuetnički odnosi u funkciji pomirenja*, Fondacija Konrad Adenauer, Institut društvenih nauka, Beograd, 2010., str. 155 - 156.

⁹⁰ Usp. s t. 3. Smjernica Venecijanske komisije.

⁹¹ V. ALGAN, Bülent, op. cit. (bilj. 7), str. 825., kao i ÇAKMAK, Cenap; DINÇ, Cengiz, op. cit. (bilj. 3), str. 80.

⁹² G. Haşim Kiliç je izjavio da ova odluka predstavlja "ozbiljno upozorenje stranci". V. JENKINS, Gareth, *Relief but no Vicotry for AKP in Closure Case*, *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 5, 146/2008.

⁹³ Human Rights Watch, *Turkey: Kurdish Party Banned*, <http://www.hrw.org/> (objavljeno 12. prosinca 2009., pristupljeno 31. ožujka 2012.).

⁹⁴ V. BEŠIREVIĆ, Nataša, op. cit. (bilj. 88), str. 3 - 4.

⁹⁵ V. opširnije u ALGAN, Bülent, op. cit. (bilj. 7), str. 828 - 830.; YILMAZ, Berna, *Turkey's Democratic Impasse: Resurfacing Islamism or Business as Usual in the Political Centre*, *Institutio per gli Studi di Politica Internazionale Analysis*, 40/2011., str. 4 - 5.

3. Rekonstrukcija Ustavnog suda Republike Turske kao sredstvo jačanja stranačkih sloboda: ustavne promjene iz 2010. godine

Dosad smo vidjeli u kojem opsegu i na koji način je, u stilu Robespierrove maksime, "Nema slobode za neprijatelje slobode!", kojoj bismo mogli dodati "...onako kako je ja shvaćam.", Ustavni sud uvijek bio spreman, obimno se koristeći svojim ustavnim ovlastima, pa čak i ne obazirući se na njih, reagirati na "prijetnje" za koje je smatrao da provokiraju urušavanje ustavnopravnog poretka, profilirajući se u jednu od najmoćnijih institucija u Turskoj nevjerojatne entelehije kada je riječ o zabrani političkih stranaka i kočenju redovitih političkih procesa. Zahvaljujući oligarhijskoj strukturi i paleokonzervativnom mentalitetu njegovih članova, Turska je postala El Dorado⁹⁶ (ali i *L'enfant terrible*) za razvijanje prakse Europskog suda za ljudska prava⁹⁷ (koju Ustavni sud formalno podržava, ali *de facto* se ne libi elegantno je zaobići) i testiranje granica demokracije.

Na kraj tomu trebala je stati ustavna reforma 2010. godine, koja, kao ni svaka ranija od njih ukupno šesnaest⁹⁸, nije prošla bez prvoklasnog sukoba na najvišim razinama. AKP je u ožujku predložila⁹⁹ promjenu Ustava.¹⁰⁰ S obzirom da niti jedna odredba Zakona o izmjenama i dopunama Ustava kroz dva kruga glasovanja nije ostvarila potrebnu dvotrećinsku većinu glasova svih članova parlamenta za izravno usvajanje, a predsjednik Gül ga nije vratio na ponovno razmatranje, Zakon je objavljen u Službenom listu te stavljen na referendum (čl. 175. st. 4.).¹⁰¹ Skupština je odlučila da se o Zakonu na referendumu glasuje kao cjelini, umjesto o svakoj odredbi zasebno (čl. 175. st. 7.).¹⁰² Iznova se Republikanska narodna stranka (CHP), koja, paradoksalno, baštini Atatürkovo modernističko naslijeđe, pokazala reakcionarnom te pokušala zaustaviti izmjenu. Ne samo da je opstruirala glasovanje, već je u međuvremenu i Ustavnom sudu podnijela zahtjev za ocjenu ustavnosti odnosno Zakona zbog navodnih proceduralnih i metodoloških pogrešaka pri razmatranju i usvajanju u Skupštini te ugrožavanja načela neovisnosti sudbene vlasti (čl. 9. Ustava). Sud se, pošto je ocijenio da je isti formalno u suglasju s Ustavom, dosljedno svojoj (neustavnoj) praksi, upustio u ispitivanje njegove materije.¹⁰³ Odbio je Zakon ukinuti u cijelosti kako je to tražila CHP¹⁰⁴, već je to učinio samo s pojedinim odredbama¹⁰⁵ odnosno frazama koje se tiču njeega samoga te Vrhovnog vijeća sudaca i državnih odvjetnika. Promjena Ustava¹⁰⁶ prihvaćena je na ustavotvornom referendumu s 57.88% glasova "za" i 42.12% "protiv".¹⁰⁷

⁹⁶ Od ukupno dvadeset i jednog predmeta povezanog s političkim strankama koje je Europski sud za ljudska prava dosad razmatrao, njih dvanaest je poteklo iz Turske. V. SELÇUK, Sami, op. cit. (bilj. 13), str. 27 - 28.

⁹⁷ Iako, kako smo istaknuli kada smo govorili o Stranci blagostanja, niti on nije principijelan u pogledu pitanja proislamskih stranaka. V. supra, bilj. 71.

⁹⁸ V. ÖZBUDUN, Ergun, op. cit. (bilj. 4), str. 191.

⁹⁹ Pravo da predloži promjenu Ustava ima najmanje jedna trećina svih zastupnika Skupštine.

¹⁰⁰ Za kronologiju događaja v. BÖLME, Selin M.; ETE, Hatem; ÖZHAN, Taha (ur.), Turkey in 2010, SETA Policy Report, Report No. 6, 2011., str. 30.

¹⁰¹ "Ako je zakon usvojen s tri petine glasova, odnosno manje od dvije trećine glasova svih zastupnika, a predsjednik ga nije uputio na daljnje razmatranje, bit će objavljen u Službenom listu i podnesen na referendum."

¹⁰² O prigovorima tom rješenju v. POYRAZ DOĞAN, Yonca (razg.), S. Yazici: "Any crack in this system would bear positive results for society" (2), Today's Zaman, <http://www.todayszaman.com/> (objavljeno 13. travnja 2010., pristupljeno 26. ožujka 2012.); BALI, Asi, Unpacking Turkey's "Court-Packing" Referendum, Middle East Research and Information Project, <http://www.merip.org/> (objavljeno 5. studenog 2010., pristupljeno 2. travnja 2012.)

¹⁰³ V. supra

¹⁰⁴ Turkey's CHP Applies to Top Court to Annul Reform Package, Hürriyet Daily News, <http://www.hurriyetdailynews.com/> (objavljeno 14. travnja 2010., pristupljeno 2. travnja 2012.)

¹⁰⁵ V. KARDAŞ, Saban, Constitutional Court's Partial Endorsement of Reform Package Divides Turkish Politics, Eurasia Daily Monitor, Vol. 7, 134/2010.; Top Turkish Court Annuls Parts of Constitutional Reform Package, Hürriyet Daily News, <http://www.hurriyetdailynews.com/> (objavljeno 7. srpnja 2010., pristupljeno 10. travnja 2012.)

¹⁰⁶ Na referendumu se odlučuje većinom glasova birača koji su pristupili referendumu (čl. 175. st. 6. Ustava).

¹⁰⁷ Te i ostale statističke podatke v. u HATEM, Ete; ÜSTÜN, Kadir; YILMAZ, Nuh, Turkey's Constitutional Referendum of 2010 and Insights for the General Elections of 2011, SETA Policy Report, Report No. 5, 2011.

Sadržaj ovog paketa ustavnih reformi pretežito pokriva dva područja: temeljna ljudska prava i slobode te pravosudni sustav. S obzirom da je predmet našeg interesa Ustavni sud, samo ćemo sumarno naznačiti najvažnije: uvedena je pozitivna diskriminacija u korist određenih kategorija osoba (čl. 10.); priznato pravo na zaštitu osobnih podataka (čl. 20.); postroženi uvjeti za ograničavanje slobode kretanja (čl. 23.); osnaženo ustavno jamstvo prava djece (čl. 41.); ukinute pojedine restrikcije glede sindikalnog organiziranja, kolektivnog pregovaranja i prava na štrajk (čl. 51., 53., 54.); ustanovljena institucija pučkog pravobranitelja¹⁰⁸ i zagarantirano pravo na pristup informacijama (čl. 74.); odluke Vrhovnog vojnog vijeća glede isključenja iz oružanih snaga podvrgnute sudskom nadzoru (čl. 125.); izvršena redukcija nadležnosti vojnih sudova (čl. 145.); preustrojeno Vrhovno vijeće sudaca i državnih odvjetnika¹⁰⁹ (čl. 159.); postavljeni temelji Gospodarskom i socijalnom vijeću (čl. 166.); ukinut privremeni članak 15. Ustava.¹¹⁰

Ustavni sud, kao "dio sudbene vlasti s posebnim položajem najvišeg zaštitnika Ustava"¹¹¹, institucija je čija struktura nije bila mijenjana od donošenja Ustava, 1982. godine. Prema originalnom tekstu, Sud je činilo jedanaest redovnih i četvero zamjenskih sudaca. Sve ih je imenovao predsjednik Republike: dvoje redovnih i dvoje zamjenskih sudaca iz redova sudaca Visokog žalbenog suda te dvoje redovnih i jednog zamjenskog iz redova sudaca Državnog savjeta; po jednog redovnog suca iz Visokog vojnog žalbenog suda, Visokog upravnog vojnog suda i Revizorskog suda. Sudovi su predlagali po tri kandidata između svojih članova i predsjednika za svako prazno mjesto na vlastitim plenarnim sjednicama, većinom glasova svih sudaca. Jednog redovnog člana predsjednik je imenovao s liste koja je sadržavala trojicu kandidata koje bi predložilo Vijeće za visoko obrazovanje iz redova nastavnog osoblja visokoobrazovnih institucija, a da pritom ti kandidati nisu smjeli biti članovi Vijeća. Preostalu trojicu redovnih članova te jednog zamjenskog predsjednik bi izravno imenovao iz redova viših upravnih službenika i odvjetnika. Što se tiče nastavnog osoblja, viših upravnih službenika te odvjetnika, kandidati koji potječu iz tih profesija morali su imati najmanje četrdeset godina života, visoku stručnu spremu te petnaest godina radnog iskustva u struci.

Od 2010. godine, značajno revidirani čl. 146. Ustava u proceduru popunjavanja mjesta u Ustavnom sudu uključuje i predstavničko tijelo. Tako od ukupno sedamnaest¹¹² sudaca, Skupština bira dvojicu između troje kandidata predloženih za svako upražnjeno mjesto iz redova sudaca i predsjednika Revizorskog suda te tajnim glasovanjem jednog člana između troje kandidata koje iz redova samozaposlenih odvjetnika predlože čelnici odvjetničkih komora. Za izbor u prvom krugu traži se dvotrećinska većina glasova svih zastupnika za svako prazno mjesto. Ako izbor ne uspije, u drugom krugu glasovanja bit će izabrani oni kandidati koji dobiju većinu glasova svih članova Skupštine. Konačno, u slučaju daljnje neizvjesnosti, u trećem i posljednjem krugu glasovanja, u koji ulaze po

¹⁰⁸ Zakon o pučkom pravobranitelju donesen je još 2006. godine, ali ga je Ustavni sud ukinuo 2008. godine, iz razloga što Ustav nije u čl. 87., koji propisuje ovlasti i dužnosti Skupštine, sadržavao odredbu koja bi ovlašćivala Skupštinu da ga bira. Zbog toga se pristupilo normiranju pravnog položaja pučkog pravobranitelja na ustavnom nivou. V. opširnije u YAZICI, Serap, The Institution of Ombudsman, u YAZICI, Serap (ur.), *A Judicial Conundrum: Opinions and Recommendations on Constitutional Reform in Turkey*, TESEV, Istanbul, 2010., str. 27 - 29.

¹⁰⁹ V. YAZICI, Serap, *Judicial Reform Project: High Council of Judges and Prosecutors*, u YAZICI, Serap (ur.), op. cit. (bilj. 108), str. 17 - 21.

¹¹⁰ Njime je, pored ostalog, bio zajamčen imunitet od kaznene, finansijske i pravne odgovornosti članovima Vijeća za nacionalnu sigurnost, Vijeća ministara (vlade), Savjetodavne skupštine (jednog od domova Konstituante koja je pripremala Ustav) te državnim službenicima koji su djelovali prema njihovim uputama i nalogima, za odluke donesne i mjere poduzete za vrijeme vojnog režima, između 12. rujna 1980. i prosinca 1983. godine. V. opširnije u GÖNENÇ, Levent, *2010 Proposed Constitutional Amendments to the 1982 Constitution of Turkey*, Economic Policy Research Foundation of Turkey Evaluation Note, 2010., str. 1., kao i u YAZICI, Serap, op. cit. (bilj. 108).

¹¹¹ SMERDEL, Branko; SOKOL, Smiljko, op. cit. (bilj. 3), str. 180.

¹¹² Ustav više ne razlikuje redovne i zamjenske suce.

dvojica kandidata koji su dobili najveći broj glasova u drugom krugu glasovanja, izabran će biti onaj koji dobije više glasova.

Predsjednik, međutim, i dalje ima ključnu ulogu. Troje ustavnih sudaca imenuje iz redova sudaca i predsjednika Visokog žalbenog suda, dvoje iz Državnog savjeta, po jednog iz Visokog vojnog žalbenog suda i Visokog upravnog vojnog suda. Svaki od navedenih visokih sudova (tako i Revizorski sud), predlaže po troje kandidata za svako prazno mjesto. Kandidati se biraju na plenarnim sjednicama. Članovi odnosnih sudova koji osvoje najveći broj glasova postaju kandidati.

Na isti način Vijeće za visoko obrazovanje predlaže predsjedniku po trojicu kandidata za svako od ukupno tri mjesta u Ustavnom sudu iz redova akademika s područja pravnih, ekonomskih i političkih znanosti koji nisu članovi Vijeća. Isti moraju imati sveučilišno zvanje izvanrednog ili redovitog profesora. Četvero sudaca direktno imenuje predsjednik iz redova viših administrativnih službenika, samozaposlenih odvjetnika, prvostupanijskih sudaca i državnih odvjetnika ili izvjestitelja Ustavnog suda. Odvjetnici moraju imati minimalno dvadeset godina radnog iskustva, a za više upravne službenike posebno se naglašava i zahtjev visoke stručne spreme. Prvostupanijskim se sucima i državnim odvjetnicima u tih dvadeset godina uračunava i vježbenički staž. Kandidati iz ovih kategorija, osim izvjestitelja Ustavnog suda, moraju obavezno imati navršenih četrdeset i pet godina života.

Umjesto dosadašnjeg rješenja kojim se predviđalo da jednom izabrani ustavni sudac ostaje član do prisilnog umirovljenja, odnosno šezdeset i pete godine života, zbog kojeg su neki suci proveli i više od dvadeset godina u Ustavnom sudu, mandat ustavnih sudaca ograničen je na dvanaest godina, uz nemogućnost ponovnog izbora odnosno imenovanja. Mandat u svakom slučaju završava kad ustavni sudac navršši šezdeset i pet godina, neovisno je li proteklo punih dvanaest godina.¹¹³

Iako je izmjena bilo još, ne umanjujući njihovo značenje, smatramo da smo izložili najvažnije. Uzimajući u obzir da nas ovdje prvenstveno zanima odnos između Ustavnog suda i političkih stranaka, koji se ponajbolje kristalizira u predmetima zabrane, fokusirat ćemo se dalje na ta pitanja. Za donošenje odluke o zabrani ili uskrati državne potpore potrebna je dvotrećinska većina, što znači da se od sada za sankcioniranje političke stranke traži najmanje dvanaest pozitivnih glasova od ukupno sedamnaest ustavnih sudaca.¹¹⁴ Također, kao što smo ranije istaknuli, ukinut je st. 5. čl. 84. Ustava, koji je predviđao gubitak zastupničkog mandata članova raspuštene političke stranke, za koje bi Ustavni sud utvrdio da su uzrokovali njezinu zabranu. Međutim, odredbe čl. 68. i čl. 69. koje predstavljaju *sedes materiae* ove problematike, ostale su nepromijenjene, suprotno nastojanju AKP, jer prijedlog koji ih se ticao nije dobio potrebnu tropsku većinu glasova svih zastupnika u drugom krugu glasovanja u Skupštini. Namjeravalo se tako ograničiti zabranu isključivo na slučajeve protuustavnih aktivnosti stranaka¹¹⁵, izuzimanjem situacija kada su statut i program eventualno u nesuglasju s Ustavom, budući da su neke stranke zbog toga raspuštene, jedva počevši s djelovanjem.¹¹⁶ S obzirom da je reorganiziranje zabranjenih političkih stranaka pod novim nazivom postalo uobičajeno, proponiralo se i brisanje odgovarajuće odredbe čl. 69. koja to brani.¹¹⁷ Period zabrane uključivanja u stranačke aktivnosti trebao je biti s pet skraćen na tri godine. Arbitrarnosti glavnog državnog odvjetnika pri pokretanju postupka na kraj se željelo stati formiranjem posebnog parlamentarnog odbora, sastavljenog od pet članova koji bi dolazili iz svih političkih stranaka zastupljenih s najmanje dvadeset zastupnika u Skupštini, pod predsjedanjem

¹¹³ Usp. SMERDEL, Branko; SOKOL, Smiljko, op. et loc. cit. (bilj. 111)

¹¹⁴ V. ALGAN, Bülent, op. cit. (bilj 7), str. 823.; ÖZBUDUN, Ergun, op. cit. (bilj. 4), str. 194.; YAZICI, Serap, A Short Review of the Proposed Constitutional Amendments, u YAZICI, Serap, op. cit. (bilj. 108), str. 35.

¹¹⁵ V. supra, bilj. 62.

¹¹⁶ V. npr. presudu *Ujedinjena komunistička partija Turske i ostali protiv Turske* (1998.).

¹¹⁷ V. YAZICI, Serap, op. cit. (bilj. 16), str. 7.

predsjednika Skupštine. Glavni državni odvjetnik najprije bi tom odboru morao uputiti zahtjev za raspuštanje političke stranke na razmatranje, a odbor bi davao svoju suglasnost za nastavak s postupkom dvotrećinskom većinom tajno danih glasova svih članova. Indiskutabilno je da bi navedene odredbe, iako i dalje nedovoljne, Ustavnom sudu dodatno otežale zabranu političkih stranaka da su usvojene.

Što se tiče same kompozicije Ustavnog suda, novi privremeni članak 18. Ustava nam daje osnovu za kritiku. Prema njegovim odredbama, svi zamjenski suci postaju redovitim članovima i zajedno s jedanaest redovnih ustavnih sudaca koji su bili članovi Ustavnog suda u trenutku stupanja na snagu Zakona o izmjenama i dopunama Ustava iz 2010. godine, ostaju u Ustavnom sudu sve dok ne navršše šezdeset i pet godina života.¹¹⁸ Preostala dva mjesta popunjava Skupština, na način koji smo opisali, jedno iz redova članova Revizorskog suda, drugo iz redova samozaposlenih odvjetnika koje predlože predsjednici odvjetničkih komora. Tome zahvaljujući, ova ustavna reforma, kada govorimo o ustavnom sudovanju, još dugo neće zaživjeti u punom svjetlu. Stoga smatramo da bi povoljnije rješenje bilo da se pravilo o dvanaestogodišnjem mandatu primjeni i na tu kategoriju ustavnih sudaca, a ne samo na dvojicu novoizabranih od strane Skupštine, jer će se daljnje "okoštavanje" i nesposobnost odgovaranja na promijenjene društvene uvjete odraziti negativno i na političke stranke. Zato ne očekujemo nikakav kopernikanski obrat u ustavnosudskoj praksi njihova raspuštanja, usprkos zahtjevu dvotrećinske većine za donošenje takve odluke. Kritiziramo i premali broj članova koje bira Skupština.¹¹⁹ Pružanjem mogućnosti Skupštini da izabere makar više od polovice ukupnog broja ustavnih sudaca osigurat će veći demokratski legitimitet Sudu¹²⁰ i pomoći nadilaženju svjetonazorskih imperativa, ali naglašavamo, samo uz bezizuzetnu, čvrstu dvotrećinsku većinu glasova svih zastupnika¹²¹, umjesto gradualnog smanjivanja broja potrebnih glasova iz jednog u drugi krug glasanja u slučaju neuspješnog izbora.

4. Zaključak: novi ustav kao *conditio sine qua non*

Ustavna reforma iz 2010. godine ne donosi nikakve izrazite promjene u sustav zabrane političkih stranaka, niti, kako je već navedeno, znači raskid s ideološkom, obrambenom motivacijom koja se često susreće u relevantnim odlukama Ustavnog suda. Osnovni problem jest i dalje preduga lista materijalno-pravnih pretpostavki za njihovo raspuštanje koju predviđaju Ustav i Zakon o političkim strankama, daleko izvan onih koji proizlaze iz stajališta Europskog suda za ljudska prava i Venecijanske komisije, a koja je, umjesto da bude srezana na najmanju moguću mjeru, tj. slučajeve pozivanja i/ili upotrebe nasilja kao političkog sredstva, ostala intaktnom. Zabrana političke stranke u demokratskom društvu

¹¹⁸ Po sili Ustava, ustavnome sucu prestaje mandat ukoliko je pravomoćno osuđen za kazneno djelo koje ga čini nedostojnim obavljanja sudačke dužnosti. Većinom glasova svih članova Suda odlučuje se pak o nesposobnosti za obavljanje dužnosti zbog lošeg zdravlja (čl. 147. st. 2. Ustava).

¹¹⁹ Usporedbe radi, navedimo da je Ustav Republike Turske iz 1961. godine određivao da tada dvodolni parlament bira sedam od dvadeset ustavnih sudaca. Troje redovnih i jednog zamjenskog birala je Narodna skupština, a dvoje redovnih i jednog zamjenskog ustavnog suca Senat. Predsjednik Republike nije imao nikakvih ovlasti u odnosu na Ustavni sud. V. čl. 145. Ustava iz 1961.

¹²⁰ E. Özbudun smatra da je od iznimne važnosti ekskludirati predsjednika, kao predstavnika izvršne vlasti, iz postupka izbora ustavnih sudaca. Predlaže da od ukupno sedamnaest članova Suda, osmoricu bira Skupština tropetinskom većinom glasova svih zastupnika, od čega najmanje troje iz redova akademske zajednice. Preostale ustavne suce birale bi plenarne sjednice Visokog žalbenog suda (četvero), Državnog savjeta (četvero) i Revizorskog suda (jednog). Mandat bi se, ističe, trebao ograničiti na devet godina, bez mogućnosti ponovnog izbora. V. ÖZBUDUN, Ergun, Restructuring the Constitutional Court, u YAZICI, Serap (ur), op. cit. (bilj. 108), str. 15 - 16.

¹²¹ Ne vidimo razloga zbog kojih se ne bi pošlo za rješenjem koje od 2010. godine slijedi i čl. 126. st. 1. Ustava Republike Hrvatske, koji traži relevantnu većinu pri njihovom izboru.

trebala bi biti shvaćena kao *ultima ratio*, a ne najredovitija praksa, gotovo svakodnevna pojava. Ekscesivna institucionalna zaštita temeljnih načela, prevalentno sekularne i jedinstvene Republike, nametnuta "vojnim" i u mnogočemu rigidnim Ustavom, stavila je u drugi plan očuvanje još jednog važnog, također fundamentalnog načela koje turski Ustav poznaje, demokracije, priječivši političku diverzifikaciju i opstanak raznolikh političkih programa. *De lege ferenda*, trebalo bi povesti računa o uvođenju daleko blažih mjera¹²², kao što je, primjerice, prethodno upozorenje, a isključenje iz političko-stranačkog života, ma kako kratkog vijeka, smatramo neodrživim. Ovlast glavnog državnog odvjetnika da *ex offio*, mimo bilo kakvog oblika demokratske kontrole pokreće postupke za zabranu, zahvaljujući kojoj su brojne političke stranke Ustavnom sudu "servirane na pladnju", u najmanju ruku je sporna. Mislimo da bi bilo dobro da inicijativa potekne iz parlamenta, naravno, uz ograničenje na najteže situacije, kada je demokratski ustavni poredak realno ugrožen. U tu svrhu pozdravljamo ideju o stvaranju posebnog parlamentarnog odbora koji bi se bavio tim pitanjima i odlučivao dvotrećinskom većinom, no nedostatak vidimo u njegovom potencijalnom sastavu. Svaka politička stranka čiji su članovi zastupnici u Skupštini trebala bi participirati u odboru razmjerno broju predstavničkih mjesta. Tako bi se onemogućilo da se manje partije u sprezi urote protiv vladajuće koja je svoju poziciju osigurala potporom birača iskazanom na izborima, kao što je to slučaj s AKP.

Iako S. Huntington svrstava Tursku u drugi val demokratizacije (1943. - 1962.)¹²³, radi se o zemlji koja se ni nakon više od šezdeset godina od prvih višestranačkih parlamentarnih izbora nije konsolidirala. Ustav iz 1982. godine dao je tome velik doprinos, stvarajući plodno tlo nizu ustavnih kriza, ne nudeći pritom rješenja, dajući razriješene ruke Ustavnom sudu, omogućivši mu da postane, usudili bismo se reći, i sam ustavotvorac, fortifikacija koja pruža izniman otpor kada je se pokuša reformirati, tako da niti jedna parcijalna promjena Ustava dosad nije proizvela očekivane učinke, već su, premda nedvojbeno na tragu demokratizacije i liberalizacije, čak i u fazi prijedloga, bile tretirane kao pokušaji podriivanja ustavnopravnog poretka *par excellence* i *causa* zabrane političkih stranaka. U takvim uvjetima dobro je postaviti Juvenalovo pitanje: *Quis custodiet ipsos custodes?* Držimo da odgovor treba naći u novom Ustavu.

"Manje države, više prava!", "Yetmez! Ama evet!" ("Nedovoljno! Ali da!")¹²⁴, bili su poklici brojnih nevladinih organizacija koje su podupirale reformu iz 2010. godine. Stoga smatramo da je krajnji čas za donošenje novog, "civilnog" Ustava koji neće izazivati frikcije već pridonositi njihovoj soluciji. To su prepoznale i političke elite u Turskoj pa je u Skupštini 2011. godine osnovana mješovita Ustavotvorna pomirbena komisija, sa zadatkom da osigura konsenzus i sudjelovanje svih segmenata civilnog društva u pripremi nacrtu novog ustava.¹²⁵

Svaki ustav jest (ili bi to trebao biti) najširi dogovor o svakodnevnom životu, temeljnim vrijednostima određene društvene zajednice, načelima i pravilima povezanim sa sudbinom svakog pojedinca. Jedino ako je snabdjeven ljudskim pravima, slobodama, dostojanstvom čovjeka, ako prihvaća vladavinu prava kao strogu obvezu svih da ih poštujući njega, ali i zakone i ostale propise, uvažavaju, nužno će i država odnosno njezine institucije biti njihov glavni protektor i promicatelj. Proces turskog ustavnog inženjerstva trezveno¹²⁶ se

¹²² Potrebu primjene "manje radikalnih mjera za sprječavanje spomenutih opasnosti" naglašava i Venecijanska komisija u svojim Smjernicama (t. 5.).

¹²³ V. BRESLIN, Shaun; HAGUE, Rod; HARROP, Martin, op. cit. (bilj. 23), str. 118 - 119.; GRUBIŠIĆ, Ksenija; KREGAR, Josip; RAVLIĆ, Slaven; SEKULIĆ, Duško, Uvod u sociologiju, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2007., str. 325 - 327.

¹²⁴ SOKOLOVA, Deniza, Contextualized Dictionary of Turkish Politics, Turkish Review, <http://www.turkishreview.org/> (objavljeno 1. studenog 2010., pristupljeno 2. travnja 2012.)

¹²⁵ V. t. 12. Radnih načela Ustavotvorne pomirbene komisije

¹²⁶ V. GÖNENÇ, Levent, Where to Start to Discuss the Constitution? The Importance of Constitutional Engineering in Constitution Debates, Economic Policy Research Foundation of Turkey Policy Note, 2011., str. 4.; KASAPOVIĆ,

stoga mora ponajprije usredotočiti na zaštitu prava i sloboda umjesto "svetih principa", a zatim racionalno i razumljivo povezati sve elemente ustavnopravnog sustava te ih orijentirati k cilju njihovog ozbiljenja. Tako će biti moguće izbjeći prepolitizaciju i polarizaciju koje su se ne jednom pokazale pogubnima i dati vjetar u leđa demokraciji.

Turkish constitutional *conundrum* and ban on political parties: constitutional reform of 2010.

In this paper issues of a colossal significance for the constitutional order, democratisation process, liberalisation and the pluralistic political party system in the Republic of Turkey are considered. In the first part, the author analyses the institutional framework for political parties ban by the Constitutional Court of the Republic of Turkey. His analysis continues with a detailed review of the Constitutional Court case law in important cases, most of which had their epilogue before the European Court of Human Rights. Thus, the cases are mentioned of the United Communist Party of Turkey (TBKP), the Socialist Party (SP), the Freedom and Democracy Party (ÖZDEP), the Welfare Party (*Refah Partisi*), the Justice and Development Party (AKP). Further on, the constitutional changes of 2010 and their implications on the specific structure and the protective role of the Constitutional Court, as well as parties' freedom in Turkey, are discussed critically. Finally, the author suggests solutions to the above mentioned issues, and concludes that, taking into account partial and insufficient effects of multiple reforms of the largely restrictive Constitution of 1982, the time has come to adopt a completely new constitution, predominantly oriented towards strengthening of fundamental human rights and freedoms, especially those of a political nature, rule of law and democracy.

Key words: The Constitutional Court of the Republic of Turkey, political parties ban, European Court of Human Rights, Constitutional reform of 2010, new constitution.

